

**SUOMEN VENÄJÄN JA NEUVOSTOLIITON KANSSA
SOLMIMIEN VALTIOSOPIMUSTEN TERMISTÖ JA
TERMIEN KÄYTÖN JOHDONMUKAISUUS**

Elina Kesola
Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Käännöstiede (venäjä)
Pro gradu -työ
Toukokuu 2007

Tiivistelmä

Tampereen yliopisto

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Käännöstiede (venäjä)

KESOLA, ELINA: Suomen Venäjän ja Neuvostoliiton kanssa solmimien valtiosopimusten termistö ja termien käytön johdonmukaisuus

Pro gradu -tutkielma 62 s., venäjänkielinen lyhenneelmä 11 s.

Toukokuu 2007

Tässä työssä tarkastellaan Suomen Venäjän ja Neuvostoliiton kanssa solmimien valtiosopimusten termistöä ja termien käytön johdonmukaisuutta. Samalla luodaan yleiskuva valtiosopimusten luomis- ja käännösprosessiin sekä kääntäjien käyttämiin apuvälineisiin. Teoreettisen lähdeaineiston lisäksi työn pohjana on käytetty valtiosopimusten kääntäjien haastatteluja, mikä tuo työhön käytännölläheisyyttä.

Tutkijat eivät ole yksimielisiä termin määritelmästä. Työssä on luotu yleiskatsaus vallitseviin käsityksiin termin ominaisuuksista sekä tarkasteltu, miten konteksti vaikuttaa siihen, onko kyseessä termi vai tavallinen sana ja siihen, mihin erikoisalaan termi kuuluu.

Tämä jälkeen on laskettu termien osuus valtiosopimuksista, termien jakautuminen osien määrän ja sanaluokkien mukaan sekä tarkasteltu termistön monipuolisuutta type/token-ration sekä hapax lagomenojen avulla. Termit on jaettu aineiston perusteella viiteen ryhmään: 1) sopimukseen kiinteästi liittyvät termit; 2) hallintoelimet, organisaatiot ym.; 3) sopimuksen aiheeseen liittyvät termit; 4) maat, hallinnolliset alueet, kaupungit, maantieteelliset paikat ym. sekä 5) muut termit.

Tutkimus osoitti, että termien osuus kaikista sanoista on keskimäärin 44 %. Osuuden suuruus johtuu siitä, että sopimuksissa on pyrittävä ilmaisemaan asiat mahdollisimman täsmällisesti ja yksiselitteisesti. Suurin osa termeistä liittyy kiinteästi sopimukseen tai sopimuksen aiheeseen. Suurin osa termeistä on yksiosaisia, mutta suomenkielisessä termistössä yksiosaisen termien osuus on usein selvästi suurempi kuin venäjänkielisessä termistössä. Tämä johtuu etenkin siitä, että suomessa monet yhdyssanalla ilmaistut käsitteet ilmaistaan venäjässä kahdella tai useammalla erillisellä sanalla. Substantiivipainotteisuus on selvä kummassakin kielessä.

Termien käytön johdonmukaisuutta on tutkittu tarkastelemalla sekä termien vastineita toisessa kielessä että saman käsitteen ilmaisutapoja kielen sisällä. Kieltenvälisen epäjohdonmukaisuuden syiksi osoittautuivat etenkin konteksti sekä termin korvaaminen pronomiinilla tai muulla ilmaisulla. Sekä kieltensisäiseen että -väliseen johdonmukaisuuteen vaikuttavat muun muassa useampi vastinevaihtoehto, historialliset tekijät sekä lyhenteiden käyttö.

Termityön apuvälineitä kääntäjillä on mielestään tarpeeksi, vaikka he pitäisivätkin hyödyllisenä esimerkiksi korpusta, jossa olisi kaikki Suomen Venäjän ja Neuvostoliiton kanssa solmimat valtiosopimukset.

Avainsanat: *johdonmukaisuus, konteksti, käsite, termi, termistö, termityön apuväline, valtiosopimus*

1 JOHDANTO.....	1
1.1 Tutkimuskohde ja aineisto	2
1.2 Aikaisemmat tutkimukset.....	3
2 VALTIOSOPIMUS	6
2.1 Valtiosopimuksen laatiminen, hyväksyminen ja voimaan saattaminen.....	7
2.2 Kääntäjän rooli valtiosopimuksia laadittaessa	10
3 TERMI	13
3.1 Termi ja konteksti.....	15
3.2 Yksi- ja moniosaiset termit	19
3.3 Termin erikoisalakohdeisuus	20
4 VALTIOSOPIMUSTEN KÄÄNTÄJIEN TERMITYÖN APUVÄLINEET ...	22
4.1 Käytettävissä olevat apuvälineet	23
4.1.1 Sanakirjat, sanastot ja tietosanakirjat	23
4.1.2 Oppi- ja käsikirjat	24
4.1.3 Lakikirjat ja säädöskokoelmat.....	25
4.1.3 Sopimukset ja muut asiakirjat	26
4.1.4 Internet	27
4.1.5 Asiantuntijat	27
4.2 Potentiaaliset apuvälineet	28
4.2.1 Termipankit	29
4.2.2 Korpukset	29
4.2.3 Käännösmuistit	30
4.2.4 Konekäännökset	31
4.3 Apuvälineiden riittävyys	32
5 VALTIOSOPIMUSTEN TERMISTÖ	33
5.1 Termien osuus sopimuksissa	35
5.2 Termistön monipuolisuus	36
5.3 Termien jakautuminen ryhmittäin.....	37
5.4 Termien jaottelu osien ja sanaluokkien mukaan.....	39
5.5 Suomen- ja venäjänkielisen termistön eroja.....	42
6 JOHDONMUKAISUUS VALTIOSOPIMUSTEN TERMIEN KÄYTÖSSÄ..	46
6.1 Kontekstista johtuva epäjohdonmukaisuus	47
6.2 Useista vastinevaihtoehdoista johtuva epäjohdonmukaisuus	49
6.3 Muut epäjohdonmukaisuuden syyt	50
6.4 Yhteenveto	51
7 LOPUKSI.....	53
LÄHTEET	56
???? ??	i

1 JOHDANTO

Kansainväliset sopimukset voidaan laskea kuuluviksi säädöskieleen (Bhatia 1983, Sajavaaran 1999: 132 mukaan). Säädöskieltä puolestaan pidetään yhtenä oikeuskielen alalajeista. Yleisesti ottaen oikeuskieli (eli juridinen kieli, oikeudellinen kieli) on juridisen kielenkäytön eri lajit kattava ilmaus. Sen synonyyminä käytetään usein lakikieltä, mutta suppeammassa merkityksessä lakikieli viittaa vain säädösteksteissä käytettyyn kieleen. (Mattila 2002: 4, Sajavaara 1999: 131, Tyynilä 1997: 873.) Oikeuskieli voidaan jakaa alalajeihin monella eri perusteella (ks. esim. Mattila 2002: 5–7, Bhatia 1983, Sajavaaran 1999: 132 mukaan). Olennaista on se, että oikeuden eri kielillä on erilaiset funktiot (Eriksson, 1999: 36). Oikeuskieli on tiukasti sidottu tiettyyn oikeusjärjestelmään. Koska eri maiden oikeusjärjestelmät eroavat toisistaan, on jokaisella maalla oma lakitermistönsä. Joskus jopa saman maan sisällä voi olla useita oikeusjärjestelmiä, jolloin lakitermistöjä on useita. Lisäksi on olemassa ns. kansainvälisiä lakitermistöjä, jotka ovat kehittyneet esimerkiksi EY:n myötä. (De Groot & Rayar 1995: 205.)

Erilaiset oikeusjärjestelmät ja termistöt vaikuttavat merkittävästi kansainväliin sopimuksiin, joiden määrä kasvaa jatkuvasti. Niitä solmitaan valtioiden, erilaisten organisaatioiden ja yksittäisten kansalaisten välillä. (Vilandeberk 2005: 3.) Kansainväliset sopimukset voivat olla hyvin erilaisia. Sopimusosapuolten määrä vaihtelee, samoin sopimusten kohdeyleisö ja vaikutus. Esimerkiksi YK:n ihmisoikeussopimukset koskevat valtavaa määrää valtioita ja vaikuttavat kunkin maan lainsäädäntöön. Yritysten väliset kauppasopimukset puolestaan koskevat vain kyseisiä yrityksiä.

Kielellisesti tai kulttuurisesti neutraaleja kansainvälisiä sopimustekstejä ei ole olemassa, sillä teksteihin vaikuttavat sopimuksen eri solmijaosapuolet (ks. Sajavaara 1999: 139). Kansainvälisiä sopimuksia laadittaessa kielelliset ja kulttuuriset seikat tulisi huomioida tarkemmin kuin saman kulttuurin ja kielen sisäisiä sopimuksia laadittaessa, sillä sopimukset joudutaan kääntämään tai sopimukset laaditaan usealla kielellä, ja sopimuksen tulisi tarkoin tarkoittaa samaa joka kielellä.

Ekvivalentin¹ vastineen puuttuminen voikin aiheuttaa enemmän ongelmia kuin muilla erikoisaloilla (ks. Rayar 1993: 63), sillä kuten David Crystal (1987: 386) on todennut: ”The words of the law are, in fact, the law”, ja tämä pätee myös sopimusten sanoihin. Eri maiden ja kulttuurien termistö ei kuitenkaan ole samanlainen, ja pienetkin vivahde-erot käänöksissä voivat johtaa sopimuksen rikkomiseen ja kiistan ratkaisemiseen oikeudessa (Vilandeberk 2005: 3).

1.1 Tutkimuskohde ja aineisto

Olen tutkinut Suomen Venäjän ja Neuvostoliiton kanssa solmimien valtiosopimusten termistöä ja termien käytön johdonmukaisuutta. Valtiosopimusten ja valtionhallinnon muiden tekstien kääntämisen tutkiminen on hyvin ajankohtainen aihe, sillä tällä hetkellä on meneillään esimerkiksi Valtion kielipalvelut -hanke, jonka tavoite on kehittää valtionhallinnon kieli- ja käännöspalveluja. Osana hanketta selvitetään käännösprosessin liittymistä valtioneuvoston muihin prosesseihin. Tutkimus koskee siis myös valtiosopimusten kääntämistä. Käynnissä on myös eduskuntasanastohanke, jonka avulla pyritään entistä parempaan termien määrittelyyn. (Kaisa Kuhmonen, henkilökohtainen tiedonanto 28.7.2006.)

Olen tutkinut minkä tyyppisiä termejä sopimuksissa on ja kuinka paljon. Lisäksi minua kiinnostaa, onko termejä käytetty johdonmukaisesti ja mistä mahdolliset epäjohdonmukaisuudet johtuvat. Aineistona olen käyttänyt Suomen Venäjän ja Neuvostoliiton kanssa vuosina 1980–2006 solmimia kahdenvälisiä sopimuksia lähteenäni Finlexin valtiosopimustietokannat sekä Tampereen yliopiston sopimuskorpusta, joka sisältää Suomen Venäjän ja Neuvostoliiton kanssa solmimia kahdenvälisiä sopimuksia sekä joitakin monenvälisiä sopimuksia, joissa Suomi ja Venäjä tai Neuvostoliitto ovat olleet osapuolina. Olennainen osa työtä on termin määrittämisen ja tunnistamisen problematiikka. Taustatietona luon myös pikaisen

¹ Ekvivalenssilla tarkoitetaan yleisesti ottaen ”vastaavuutta, saman arvoisuutta” (Nurmi 2002: 105, Nurmi ym 2001: 101). Ks. erilaisista ekvivalenssiteorioista mm. Nida (1964), Reiss (esim. 1976), House (1977) ja L’vovskaja (1985) Newmark (1993: 75), ja Šarcevic (1997: 47). Vuoteen 1986 mennessä Snell-Hornby (1986: 15, Šarcevicin 1997: 47 mukaan) oli laskenut olevan 56 ekvivalenssityyppiä.

yleiskatsauksen valtiosopimusten luomis- ja hyväksymisprosessiin sekä apuvälineisiin, joita valtiosopimusten laatimisprosessissa mukana oleva kääntäjä voi hyödyntää.

Teoreettisen lähdeaineiston lisäksi olen käyttänyt työni pohjana valtiosopimusten kääntäjien haastatteluja, mikä tuo työhöni käytännönläheisyyttä. Heiltä olen saanut paljon arvokasta tietoa muun muassa juuri apuvälineistä sekä termistöön ja sanastoon liittyvistä ongelmakohtista.

1.2 Aikaisemmat tutkimukset

Juridisten tekstien kieli ja kääntäminen jäivät pitkään heikolle huomiolle sekä kääntämisen että lain tutkimuksessa (Šarcevic 1997: 1). Etenkin yhdeksänkymmentäluvulta alkaen tilanne on kuitenkin huomattavasti parantunut. Tutkimuksissa on hyödynnetty muun muassa kieli-, käänös- ja oikeustiedettä sekä oikeuslingvistiikkaa, mutta niiden painotukset vaihtelevat suuresti. Tähänastinen tutkimus on keskittynyt etenkin termistöön (Galdia 2003: 3, 21; Mattila 1999a: 770; 2002: 21; Šarcevic 1997: 2, 4), termien taustalla oleviin käsitteisiin (Mattila 2002: 21) ja siihen, miten yhteen oikeusjärjestelmään kuuluvat termit korvataan toiseen oikeusjärjestelmään kuuluvilla ekvivalenteilla termeillä (Galdia 2003: 3), mutta huomiota on kiinnitetty myös muihin juridisten tekstien osa-alueisiin, muun muassa syntaksiin, morfologiaan ja semantiikkaan, tekstiin kokonaisuutena sekä tekstiin viestintävälineenä.

Oikeuskielen kehitystä, ominaisuuksia ja käyttöä tutkiva oikeuslingvistiikka on sekoitus oikeus- ja kielitieteitä. Monella oikeuskielen tutkijalla onkin kummankin alan koulutusta. Oikeuskieltä ovat tutkineet muutamia nimiä mainitakseni muun muassa Gérard Cornu, Léotin-Jean Constantinesco, N. A. Vlasenko ja Heikki E. S. Mattila. On kuitenkin huomattava, ettei kaikkialla maailmassa suinkaan puhuta oikeuslingvistiikasta² ja että termin sisältö vaihtelee merkittävästi³. Lisäksi on

² Oikeuslingvistiikasta puhutaan mm. Ranskassa (linguistique juridique, jurilinguistique) Puolassa (jursyngwistyka), Venäjällä (???????? ??????????) ja Saksassa (Rechtslinguistik). Anglosaksissa tai espanjankielisissä maissa termiä ei näytä esiintyvän. Englanninkielisissä maissa puhutaan forensisestä lingvistiikasta (forensic linguistics), joka on yksi oikeuslingvistiikan osa-alueista, ja

huomattava, että erilaisten tutkimussuuntausten välinen vuorovaikutus ei ole aina ollut suurta. Esimerkiksi Vlasenkon teos *Law and Language* (1997) pohjautuu lähes ainoastaan venäläiseen tai neuvostoliittolaiseen kieli- ja oikeustieteelliseen tutkimukseen. (Mattila 2002: 13.)

Edellä mainitsemistani henkilöistä monet ovat kiinnittäneet huomiota kääntämiseen, mutta ehkä vielä enemmän kääntämisen näkökulmasta oikeudellisten käsitteiden ekvivalenssia useampikielisissä oikeusjärjestelmissä tai eri oikeusjärjestelmissä ovat tutkineet muun muassa Susan Šarcevic, Wolfgang Mincke ja G. R. de Groot. Šarcevic on tutkinut englannin ja ranskan käyttöä kanadalaisessa oikeusjärjestelmässä. Mincke on muun muassa korostanut juridisten tekstien kääntämisen denotatiivisuutta, ja hänen mielestään kääntämisessä on ennen kaikkea kyse siitä, että ”löydetään kieli, jonka avulla yhteen sopimattomat juridiset käsitteet voidaan ilmaista uudelleen muuttamatta niiden sisältöä” (Galdia 2003: 9). De Groot (s. a.) sen sijaan pohtii juridista kääntämistä oikeusvertailun näkökulmasta, sillä hänen mukaansa juridisen kääntämisen vaikeusaste riippuu oikeusjärjestelmien⁴ välisistä rakenteellisista eroista. Oikeusjärjestelmien erojen ymmärtäminen onkin tärkeää. Oikeuskieli kuvaa ihmisten luomaa metafyyssistä ilmiötä, jolloin oikeus on erittäin kulttuurisidonnaista ja juridinen käsitteistö oikeusjärjestelmäkohtaista (Mattila 2002:165). De Groot pitää oikeuskielen harmonisointia tärkeänä ja ”pyrkii muodostamaan juridisen metakielen, jonka avulla kansallisen oikeusjärjestyksen käsitteet voidaan välittää kielestä toiseen” (Galdia 2003: 9-10).

kun käsitettä on haluttu laajentaa, on käytetty sanaparia *law and language*. Vastaavasti saksalaisella kielialueella on käytetty sanaparia *Recht und Sprache*. Joissakin maissa on esiintynyt yksittäisissä tapauksissa myös termi *legal linguistics*, mutta ainakaan toistaiseksi se ei ole vakiintunut. (Mattila 2002: 11–12.)

³ Esimerkiksi saksankielisissä maissa termi viittaa ennemminkin kielifilosofisiin kuin kielitieteellisiin lähestymistapoihin, Ranskassa se pohjautuu saussurelaiseen traditioon ja Venäjällä venäläiseen kielitieteeseen, etenkin tekstintutkimukseen. Tutkimus on kuitenkin ollut synkronista eli nykyoikeuskieleen keskittynyttä. Kanadassa oikeuslingvistinen tutkimus sisältää myös oikeuskielten kontrastiivisen analyysin ja tämän tyyppisestä analyysistä on saatu vaikutteita muuallekin, mm. Puolaan. (Mattila 2002: 12.)

⁴ Euroopassa vallitsee kaksi globaalisti merkittävää oikeusjärjestelmää: common law -järjestelmä ja romaanis-germaaninen oikeusryhmä. Aiemmin merkittävä ryhmä olivat myös sosialistiset oikeusjärjestykset, jotka luokitellaan nykyään romaanis-germaanisiksi. Eräät Euroopan ulkopuoliset oikeusjärjestelmät luokitellaan edelleen sosialistisiksi. Kiistanalaista on, lasketaanko pohjoismainen oikeus omaksi oikeusryhmäkseen, jossa on piirteitä common law’sta ja romaanis-germaanisesta oikeudesta vai onko se selvemmin osa romaanis-germaanisesta ryhmää. Euroopan yhteisö tasoittaa kuitenkin pohjoismaisen oikeuden erityispiirteitä ja aiheuttaa hiljattaista mukautumista yleiseurooppalaisiin lainsäädäntömalleihin. (Mattila 1998a: 618–619, 624.)

Edellä mainituista muun muassa Šarcevic on pohtinut termistöä ja kääntämistä myös sopimusten näkökulmasta, mutta nimenomaan kansainvälisten sopimusten termistöä on tutkinut muun muassa Vilandeberk, joka on kuuluttanut voimakkaasti oikeudellisten termien harmonisoinnin perään. Sopimusten ja muiden oikeustekstien termien selkeyttä ja oikeakielisyyttä on tutkittu jonkin verran (mm. Ahlqvist 2004), mutta tutkimus on suuntautunut enemmän oikeuskielen (viime aikoina etenkin EU-tekstien kielen), hallinnon kielen ja virkakielen tutkimukseen yleensä (mm. Heikkinen 2002; Hiidenmaa 1998, 2000; Piehl 2003; Vihonen 1995, 1996).

Vaikka oikeuskieltä ja sen kääntämistä tutkitaankin paljon, lisätutkimusta kaivataan edelleen. Etenkin vertailevan oikeuslingvistiikan saralla tutkimusta kaivataan kipeästi (ks. Mattila 1999a: 772). Samalla kaivataan myös enemmän yhteistyötä juristien, kääntäjien ja muiden alan ammattilaisten välille, jotta osapuolet pystyisivät entistä paremmin ymmärtämään esimerkiksi juuri terminologisia ongelmia (Gutteridge 1971: 126). Koska oikeusjärjestelmät muuttuvat, uusia termejä keksitään ja vanhoja katoaa, on selvää, että sanastotyöllekin on jatkuvasti tarvetta. Koska sopimusten termistö vaihtelee suuresti niiden aihealueen mukaan, myös muiden termien kuin oikeustermien tutkiminen on sopimusten kääntämisen kannalta tärkeää.

2 VALTIOSOPIMUS

Valtiosopimuksella tarkoitetaan kahden tai useamman kansainvälisen oikeuden subjektin välistä sitovaksi tarkoitettua sopimusta (Pelttari 1998g: 928, Valtiosopimusopas 2003: 3). Valtiosopimuksen sopimusosapuolena voi valtioiden lisäksi olla kansainvälinen järjestö, mutta on huomioitava, että järjestöjen sopimussenteiko-oikeus pohjautuu järjestön rakenteen ja toimenkuvan määrääviin valtiosopimuksiin (Pelttari 1998g: 928). Valtion tekemiä yksityisoikeudellisia sopimuksia (esim. kiinteistön ostamista tai tavaran hankkimista koskevia) ei yleensä pidetä valtiosopimuksina (Valtiosopimusopas 2003: 4).

Valtiosopimus sisältää määräyksiä, jotka sitovat vähintään yhtä sopimuspuolta (Pelttari 1998g: 928). Koska asiakirjaa ei kansainvälisen oikeuden kannalta luokitella sopimukseksi sen nimikkeen, vaan sisällön perusteella, voidaan valtiosopimukseksi katsoa myös sellainen asiakirja, jonka nimike ei viittaa sitovaan tarkoitukseen (esim. julistus), jos tarkoituksena on kuitenkin ollut sopia sitovasti tietyn kysymyksen sääntelystä ja jos asiakirja sisältää sitovia määräyksiä (Pelttari 1998g: 928–929, Valtiosopimusoikeutta koskeva Wienin yleissopimus (SopS 32–33/1980) (jatkossa Wienin yleissopimus), Valtiosopimusopas 2003: 3–4). Tässä tutkimuksessa aineistona käytettyjen sopimusten nimikkeinä ovat olleet sopimuksen lisäksi muun muassa noottienvaihto ja toimintaohjelma sekä sopimukseen kiinteästi liittyvät liite ja pöytäkirja. Esimerkiksi noottienvaihtoa käytetään usein silloin, kun kyseessä kahdenvälinen teknisluonteinen sopimus, jolla ei ole ulkopoliittista merkitystä (Valtiosopimusopas 2003: 25).

Valtiosopimukset voidaan luokitella monella eri tapaa. Normatiiviselta kannalta voidaan puhua kansainvälisiä oikeuden normeja sisältävistä valtiosopimuksista (esim. Wienin yleissopimus), muiden oikeusalojen normeja sisältävistä valtiosopimuksista (esim. kansainvälisen rikosoikeuden alaan liittyvät sopimukset) sekä sopimuksista, jotka sisältävät vain yksittäistapauksellisen järjestelyn (esim. rauhansopimus). Valtiosopimukset voidaan jaotella myös asiasisällön perusteella ihmisoikeus-, ympäristö-, liikenne- yms. sopimuksiin. Ne voidaan jaotella myös osapuolten määrän mukaan kahdenvälisiksi (kahdenkeskisiksi, bilateraalisiksi) tai

monenvälisiksi (monenkeskisiksi, multilateraaliksi) sopimuksiksi. Monenvälistä sopimusta voidaan kutsua myös yleissopimukseksi. (Pelttari 1998g: 929–930.)

Valtiosopimuksen tekemistä säätelevät sekä kansainvälinen oikeus että valtion sisäinen oikeus. Koska sopimuspolitiikkaa on perinteisesti pidetty yhtenä ulkopolitiikan osa-alueena, kansainvälisten sopimusasioiden hoitaminen kuului vuoteen 2003 asti pääsääntöisesti ulkoasiainministeriölle. Nykyisen lainsäädännön mukaan valtiosopimuksen valmistelusta ja voimaansaattamisesta huolehtii se ministeriö, jonka toimialaan sopimus kuuluu. Tarvittaessa ministeriöt tekevät yhteistyötä keskenään. Ulkoasiainministeriö kuitenkin käsittelee merkittäviä ulko- ja turvallisuuspoliittisia asioita koskevia sopimuksia ja avustaa ministeriöitä (Valtiosopimusopas 2003: i, 9).

2.1 Valtiosopimuksen laatiminen, hyväksyminen ja voimaan saattaminen

Sopimusneuvottelut käynnistyvät, kun valtiot tai kansainväliset järjestöt haluavat tehdä kansainvälisen oikeuden normeja sisältävän valtiosopimuksen (Pelttari 1998g:932). Käytännössä ehdotusta valtiosopimuksen tekemiseksi valmistellaan yleensä toimivaltaisessa ministeriössä ja tarpeen mukaan yhteistyössä ulkoasiainministeriön kanssa. Jo luonnosteluvaiheessa on tapana olla yhteydessä sopimuksen toisen osapuolen vastaaviin toimivaltaisiin viranomaisiin. (Valtiosopimusopas 2003: 14.) Samalla käynnistyvät neuvottelut, joiden avulla pyritään yhteisymmärrykseen tekstin sisällöstä esimerkiksi kommentoimalla kirjallisesti sopimusluonnoksia (Pelttari 1998g: 932, Valtiosopimusopas 2003: 14). Asian koskiessa useampaa ministeriötä valtioneuvoston yleisistunto asettaa neuvotteluvaltuuskunnan (Valtiosopimusopas 2003: 15–17). Monenväliset sopimukset valmistellaan yleensä kansainvälisissä konferensseissa (Pelttari 1998g: 932).

Wienin yleissopimuksen mukaan kansainvälisessä konferenssissa valmisteltavan valtiosopimuksen teksti hyväksytään, jos kaksi kolmasosaa läsnä olevista ja äänestävistä valtioista sen hyväksyy, mutta usein edellytetään kaikkien osapuolten yksimielisyyttä (Pelttari 1998g: 932). Kun sopimuksen tekstistä on päästy yksi-

mielisyyteen, sopimus parafoidaan eli neuvottelijat vahvistavat sopimuksen nimikirjaimillaan (Pelttari 1998g: 932–933, Valtiosopimusopas 2003: 18). Monenvälisen sopimuksen teksti on mahdollista vahvistaa myös sisällyttämällä se konferenssin loppuasiakirjaan, jonka osapuolet allekirjoittavat. Lopullisesti teksti vahvistetaan sopijaosapuolten valtuuttamien edustajien allekirjoituksella. (Pelttari 1998g: 932–933.) Yleensä allekirjoitus ei kuitenkaan tarkoita lopullista sitoutumista sopimuksen noudattamiseen, ellei sopimuksessa näin määrätä. Sopijaosapuoli voi ilmoittaa, ettei se aio sitoutua sopimukseen. (Pelttari 1998b: 924, 1998d: 926.)

Valtio tai muu kansainvälisen oikeuden subjekti voi liittyä sopimukseen, jonka valmistelussa se ei ole ollut mukana, mikäli sopimus sisältää liittymisen mahdollistavan sopimusmääräyksen. Mikäli määräystä ei ole, asiasta voidaan laatia erillinen sopimus. (Pelttari 1998a: 923–924, Valtiosopimusopas 2003: 24–25.)

Sopimuksen voimaantulon edellytys on yleensä erillinen ratifiointi tai hyväksyminen. Ratifioinnilla sopijaosapuoli sitoutuu noudattamaan valtiosopimuksen määräyksiä. (Pelttari 1998d: 926, Valtiosopimusopas 2003: 24). Valtionsisäisessä ratifioinnissa on kyse valtiosopimuksen kansallisesta hyväksymisprosessista, jota säätelee valtion oma lainsäädäntö. Kansainvälisen oikeuden kannalta tällä toimella ei ole merkitystä. (Pelttari 1998d: 926.) Valtiosopimuksen hyväksymisellä voidaan tarkoittaa kolmea asiaa. Valtionsääntöoikeudelliselta kannalta kyse on valtionsisäisestä ratifioinnista. Kansainvälisen oikeuden kannalta hyväksyminen on toisaalta rinnasteinen toimi valtiosopimuksen kansainvälisoikeudelliselle ratifioinnille, joka ei käytännössä eroa ratifioinnista, mutta jotkut valtiot haluavat tätä ilmausta käyttää. Toisaalta hyväksyminen on yläkäsite valtiosopimuksen hyväksymiselle, ratifioinnille ja siihen liittymiselle. Tällaisen hyväksymisen yhteydessä sopijaosapuoli luovuttaa erillisen hyväksymis-, ratifioimis- tai liittymiskirjan sopimuksessa määritellylle tallettajalle ja tallettajille. (Pelttari 1998c: 925, 1998g: 933.) Tallettajan tehtäviin kuuluu mm. kunkin sopimuspuolen antaman aineiston toimittaminen muille sopimuspuolille, alkuperäisten asiakirjojen säilyttäminen sekä tarvittaessa sopimuksen tekemistä ja siihen sitoutumista koskevien sopimusmääräysten tulkitseminen. Mikäli kyse on kahdensivisestä sopimuksesta, sopimus laaditaan yleensä kahtena alkuperäiskappaleena, joista molemmat osapuolet saa-

vat toisen ja kappaleiden säilytys on sopijapuolten omalla vastuulla. (Pelttari 1998f: 928.) Suomessa alkuperäiset sopimuskappaleet säilytetään ulkoasianministeriön sopimusarkistossa (Valtiosopimusopas 2003: 74).

Valtiosopimukset tulee toimittaa rekisteröintiä varten YK:n sihteeristölle (Valtiosopimusopas 2003: 73). Tämän tarkoitus on varmistaa valtiosopimusten julkisuus sekä vähentää houkutusta tehdä salaisia sopimuksia. Rekisteröimättä jättäminen ei tee valtiosopimusta kuitenkaan pätemättömäksi. (Pelttari 1998e: 927.)

Kahdenvälinen sopimus tulee yleensä voimaan sopimuksessa määrätyn ajan kuluttua siitä, kun sopijaosapuolet ovat saaneet sopimuksen voimaantulon edellyttämät valtionsisäiset toimet päätökseen ja ilmoittaneet siitä toiselle sopimusosapuolelle. Monenvälisistä sopimuksista puhuttaessa on erotettava kansainvälinen voimaantulo ja voimaantulo suhteessa yksittäiseen sopijapuoleen. Kansainvälinen voimaantulo edellyttää, että tietty määrä sopijaosapuolia on ratifioinut tai hyväksynyt sopimuksen tai että tietyt edellytykset täyttävät valtiot ovat sen ratifioineet. Kun sopimus tulee voimaan kansainvälisesti, se tulee voimaan suhteessa kaikkiin osapuoliin, jotka ovat sen ratifioineet tai hyväksyneet. Suhteessa sopimukseen myöhemmin liittyneeseen osapuoleen sopimus tulee voimaan joko liittymishetkellä tai sopimuksessa määritetyn ajan kuluttua liittymisasiakirjan tallettamisesta. (Pelttari 1998g: 933.)

Valtiosopimus sitoo valtioita ja organisaatioita, ja siitä voi vapautua vain tarkasti määrättyjen edellytysten vallitessa. Sopijaosapuoli voi kuitenkin ilmoittaa, että sen sitoutuminen sopimukseen ei koske yhtä tai useampaa sopimusmääräystä. Tätä kutsutaan varaumaksi. (Pelttari 1988g: 934–936, Valtiosopimusopas 2003: 26–28.) Valtiosopimuksia voidaan muuttaa uusilla valtiosopimuksilla. Osapuolet voivat myös sopia keskenään sopimuksen soveltamisesta. Valtiosopimuksen määräys voi myös menettää merkityksensä, jos se on esimerkiksi ristiriidassa kansainvälisen oikeuden ehdottoman normin (*ius cogens*) kanssa. (Pelttari 1988g: 934–936.)

2.2 Kääntäjän rooli valtiosopimuksia laadittaessa

Valtiosopimusten kääntämisestä on aiemmin vastannut ulkoasianministeriö, mutta 1.4.2003 alkaen kukin ministeriö on vastannut sopimusten kääntämisestä oman hallinnonalansa osalta. Ulkoasianministeriön oikeudellisen osaston valtiosopimusoikeuden yksikkö vastaa kuitenkin edelleen monista valtiosopimuksiin liittyvistä asioista, muun muassa merkittäviä ulko- ja turvallisuuspoliittisia asioista sisältävien valtiosopimusten käsittelystä ja mahdollisesti myös kääntämisestä. Lisäksi se antaa asiantuntija-apua muille ministeriöille. (Kaisa Kuhmonen, henkilökohtainen tiedonanto 28.7.2006; Päivi Koskelainen, henkilökohtainen tiedonanto 9.2.2007.) Ulkoasianministeriö avustaa myös kääntäjiä ja on muun muassa laatinut suosituksen Valtiosopimusten suomentaminen (10.11.1998/10.2.2005), joka sisältää valtiosopimuksiin liittyvien termien ja ilmausten käännessuosituksia suomen ja englannin välillä. Venäjän ja suomen välillä vastaavaa suositusta ei ole, eikä sellaisia ole tällä hetkellä suunnitteilla laatia (Päivi Koskelainen, henkilökohtainen tiedonanto 28.9.2006).

Kääntäjien ja tulkkien ammattitaito on hyvin tärkeää. Heidän on oltava perillä sanojen, termien ja ilmausten nyansseista ja tarvittaessa konsultoitava asiantuntijoita, sillä tekstien on ehdottomasti vastattava toisiaan. Lopulliset versiot ovat usein oikeudellisesti yhtä päteviä. Tällöin ei siis voida puhua alkuperäisestä sopimustekstistä ja käännöksestä, vaikka joistakin sopimuksista voikin esimerkiksi lauserakenteiden perusteella havaita, millä kielellä valmis neuvottelutulos on alkuaan kirjoitettu tai kumpaan kieleen on enemmän nojaututtu. Sopimusten pätevyys on yleensä ilmoitettu sopimusten lopussa. Esimerkiksi Suomen tasavallan hallituksen ja Venäjän federaation hallituksen välisessä sopimuksessa Suomen tasavallan entiseltä Neuvostoliitolta olevien velkasaatavien osittaisesta hoitamisesta (49/2003) todetaan seuraavasti:

Tehty Moskovassa 28 päivänä maaliskuuta 2003 kahtena alkuperäisenä suomenkielisenä ja kahtena alkuperäisenä venäjänkielisenä kappaleena molempien tekstien ollessa yhtä todistusvoimaiset.

Suomen tasavallan hallituksen ja Venäjän federaation hallituksen välisessä lentoliikennesopimuksessa (41/1994) puolestaan sanotaan:

Tehty Helsingissä 8 päivänä joulukuuta 1993 kahtena alkuperäiskappaleena suomen, venäjän ja englannin kielellä, jokaisen tekstin ollessa todistusvoimainen. Mikäli teksteistä syntyy epäselvyyksiä, on englanninkielinen teksti määräävä oikean tulkinnan kannalta.

Vaikka suomennos ei olisikaan todistusvoimainen, se on silti tehtävä huolella, sillä lakimiehet eivät välttämättä aina osaa todistusvoimaisen tekstin kieltä tarpeeksi hyvin ja lukevat käännöstä⁵.

Aluksi kääntäjä saa joko suomen- tai venäjänkielisen ehdotuksen käännettäväkseen. Neuvotteluvaltuuskunnat etenevät luonnoksen pohjalta ja sopivat muutoksista. Niitä ei kuitenkaan välttämättä muotoilla tarkasti. Jompikumpi osapuolista, tai joskus kumpikin, laatii uuden luonnoksen toimitettavaksi toiselle sopijaosapuolelle myöhemmin esimerkiksi suurlähetystön kautta. Kääntämiselle annettu aikataulu ei yleensä ole kireä. Vain harvoin kääntäjä saa tekstiä käännettäväkseen sitä mukaa kuin uutta tekstiä syntyy. Jos uusi versio on kuitenkin tehty jo ensimmäisenä neuvottelupäivänä, sitä on voitu tarkistaa seuraavan päivän neuvotteluissa. (Suvi Latva-Murto 2006.)

Neuvottelujen aikana sopijaosapuolet vastaavat omista teksteistään. Ennen parafointia tekstien vastaavuus tarkistetaan. Tarkistuksesta huolehtivat esimerkiksi valtuuskunnan sihteeri tulkin tai tulkkien avulla. Sopimustekstien vastaavuus tarkistetaan uudestaan ennen sopimuksen allekirjoittamista, sillä tekstiin voi tulla muutoksia vielä parafoinnin jälkeen. (Suvi Latva-Murto 2006.)

Joskus sopimusluonnos tai jopa lopullinen sopimus tehdään pelkästään englanniksi. Jos toinen sopijaosapuolista haluaa tehdä sopimuksen myös omalla kielellään, tehdään sopimus kummankin sopijaosapuolen kielellä, eli sekä suomeksi että venäjäksi. Neuvottelut käydään kuitenkin venäjäksi ja suomeksi. On myös mahdollista, että toinen sopijaosapuoli tekee englanninkielisestä luonnoksesta omaan käyttöönsä käännöksen, joka ei tule toisen valtuuskunnan käyttöön. Jos sopimusluonnos on englanniksi, saatetaan käännös tehdä vasta loppuvaiheessa. Olisi kui-

⁵ Esimerkki tällaisesta tapauksesta luvussa 3.1.

tenkin hyödyllistä, että suomenkielistä versiota alettaisiin työstää jo sopimuksen luonnosteluvaiheessa. (Suvi Latva-Murto 2006.)

Palmgrenin (1996: 572) mukaan epäselvyyksien tyypillisimmät syyt ovat se, että sopimuksen laatija on kirjoittanut epäselvästi tai että teksti on syntynyt poliittisena kompromissina. Sopimuksia laadittaessa käy usein niin, että sopimuksen sisällöstä päästään yksimielisyyteen, muttei sanamuodoista (Koivisto 1994: 109). Jos neuvotteluissa käytetään määräaikoja, jotka pakottavat osapuolet pääsemään sopimukseen tiettyyn päivään tai aikaan mennessä, aikapaineen ja uupumuksen aiheuttamasta stressistä voi seurata ”historiallisia” kompromisseja (Kennedy, Benson & McMillan 1988: 153).⁶ Kääntäjä ei kuitenkaan aina tiedä milloin kyse on kompromissista, mikä onkin yksi käännösprosessin ongelmista. (Palmgren 1996: 572.) Nykyään pyritään siihen, että sopimusneuvotteluissa käytettäisiin alusta loppuun yhtä kääntäjä-tulkkiä, ja hänet kutsutaan yleensä mukaan neuvottelukunnan sisäisiin valmistelukokouksiin, jolloin hän pääsee paremmin selvyyteen sopimusluonnosten taustoista (Suvi Latva-Murto 2006).

⁶ Sopimista saatetaan tosin helpottaa pysäyttämällä kello määräajan lähestyessä. Neuvottelut jatkuvat sopimukseen pääsemiseen asti. Sopimuksen synnyttyä kello pannaan uudelleen käyntiin ja pöytäkirjaan kirjataan, että sopimus syntyi määräaikana. (Kennedy ym. 1988: 154.)

3 TERMI

Termin määritelmästä ei olla yksimielisiä. Useat tutkijat määrittelevät termin erikoisalan sanaksi, ammattisanaksi (de Bessé 1997: 64; Dubuc & Lauriston 1997: 80–81, 84; Kujanen 2001: 817; Nurmi 2002: 1098; Nurmi, Rekiaro, Rekiaro & Sorjanen 2001: 456; Sager 1990: 19; Wright 1997: 13; ks. Le Néal 1997: 645; Laurén 1987: 81, 1993: 97). Erikoisalan kieleen kuulumisen lisäksi termin kriteerinä pidetään myös sen vakiintuneisuutta alan kielenkäytössä. Lisäksi monet teoreetikot vaativat, että sen on oltava tarkasti määritellyn käsitteen nimitys. (de Bessé 1997: 64, Fujikawa ym. 1987: 87, Haarala 1981: 15–17, Iisa & Piehl 1992: 68, Laurén 1987: 80, Pigolkin 1990: 60, ks. Kogotkova 1970, Pigolkinin 1990: 60 mukaan; Reformatski 1986, Pigolkinin 1990: 60 mukaan, ks. Laurén 1993: 97.) Käsitteellä tarkoitetaan tässä sanan ajatussisältöä tai tarkoitteen luomaa mielikuvaa (Haarala 1981: 19, Kageura 1997: 119, Nurmi 2002: 458, Shreve 1997: 772), eli termi on käsitteen kielellinen tunnus (Kageura 1997: 119, Mattila 2002: 170–171, Sager 1990: 57, Shreve 1997: 772, Sanastotyön käsikirja: 70, ks. Laurén 1993: 97). Tarkoitteella puolestaan tarkoitetaan sitä fyysisesti tai metafysisesti olemassa olevaa ilmiötä, jota sana kulloinkin tarkoittaa eli joka täyttää käsitteen ehdot (Haarala 1981: 18, Mattila 2002: 170, Nurmi 2002: 1079). Termin tunnuspiirteenä voidaan pitää loogista verrattavuutta muihin lähitermeihin (ks. Kogotkova 1970, Pigolkinin 1990: 60 mukaan).

Kaikki eivät kuitenkaan vaadi termin kuulumista erikoisalan kieleen. Esimerkiksi ISO/R (1969: 1087) määrittää termin mitä tahansa käsitettä edustavaksi symboliksi, sanaksi tai sanajaksoksi oli kyse sitten erikoiskielestä tai ei. Yleisesti sanoja ja termejä pidetään kuitenkin erillisinä käsitteinä (Pearson 1998: 7, ks., Wüster 1979: 2, Pearsonin 1998: 11 mukaan). Monet sanan ja termin erillisyyttä korostavat teoreetikot eivät kuitenkaan ole määritelleet tarkasti niiden välistä eroa (ks. Rondeau 1984, Pearsonin 1998: 12 mukaan).

Pigolkinin (1990:60) mukaan termeiltä puuttuu tunnepitoinen sävy, ne ovat objektiivisia, tarkkoja ja vakiintuneita ja tyyliltään neutraaleja. Asia ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen. Eriksson (1999: 39–40) torjuu tämän käsityksen ja toteaa, ettei esimerkiksi oikeudellisia käsitteitä voi pitää poliittisesti ja ideologisesti neut-

raaleina. Modernissa oikeustieteessä halutaan luoda ristiriidaton ja koherentti systeemi kaikista ristiriitaisista ja heterogeenisista aineksista. Luotu oikeudellinen maailmankuva saattaa sisäisesti näyttää johdonmukaiselta ja loogisesti konsistentilta, mutta samalla on luotu ääretön määrä käsitejärjestelmiä. Nämä oikeudelliset käsitejärjestelmät pystyvät kuitenkin tuottamaan vain sellaisia oikeusnormeja ja oikeudellisia ratkaisuja, jotka pysyvät oikeuskäsitteiden asettamissa rajoissa. Esimerkkinä Eriksson mainitsee sosiaaliset ja taloudelliset oikeudet, joita pidetään hyvinvointivaltion arvokkaina oikeudellisina innovaatioina. Lähemmin tarkastellessa kuitenkin huomaa, että ne on ahdettu klassisen liberaaliin oikeudelliseen käsitteistöön, minkä vuoksi ne eivät ole ehkä toimineet, kuten oli ajateltu. Hyvinvointioikeuksien ja klassisten vapausoikeuksien toimintamekanismit ovat samantlaisia, ja samansuuntaisia ovat myös niiden yhteiskunnalliset seuraukset. Yksilön juridinen suhde valtioon ja kuntaan korostuu enemmän kuin sosiaalinen suhde muihin yhteiskunnan jäseniin. Yhteiskunnallista epätasa-arvoa luoviin taloudellisiin rakenteisiin ei ole koskettu.

Oikeudellinen termi kantaa usein myös historiallista perintöä ja saattaa tämän takia olla kielensisäisesti harhanjohtava (Mattila 1999d: 110). Muutenkaan termiä ei tule tarkastella erillään siitä kielijärjestelmästä, johon ne kuuluvat (Fujikawa ym. 1987: 86). Esimerkiksi englannin sana *equity* on alkujaan viitannut kohtuusratkaisuihin, mutta nykyään sillä tarkoitetaan ennakkotapausoikeuden toista päälohkoa. Sama termi saattaa myös esiintyä eri oikeusjärjestyksissä eri merkityksissä. Englannissa roomalaisen oikeuden *iurisprudentia*-termi tarkoittaa lähinnä yleistä oikeustiedettä, eli se on säilynyt pitkälti alkuperäisenä, kun taas Ranskassa termin merkityssisältö on muuttunut ja tarkoittaa nykyään oikeuskäytäntöä. (Mattila 1999d: 110–111.)

Termien tyyllinen neutraalius ei myöskään ole itsestään selvää. Samaa käsitettä voi kuvata useampi termi, joiden ero on vain tyyllinen tai jokin termi on voinut saada tietyn leiman. Oivan esimerkin saa Rajalan (2006) kehitysvammaisten palvelujen historiaa kuvaavasta artikkelista. Kehitysvammaisista 1900-luvun alussa yleisesti käytetty termi oli *tylsämielinen*. Termin kielteisesti leimaavan sävyn vuoksi, sen käytöstä luovuttiin ja viralliseen käyttöön tuli termi *vajaamielinen*. Termiä *kehitysvammainen* alettiin käyttää, kun myös vajaamielisestä oli tul-

lut kielteisesti leimaava. Termien muuttumiseen vaikutti pitkälti myös kehitysvammaisuuden käsitteen muuttuminen.

3.1 Termi ja konteksti

Pigolkinin (1990: 60) mukaan termin tulisi olla yksimerkityksinen, ja samaan viittaa myös Laurén (1987: 80). Ajatus termin yksimerkityksisyydestä perustuu siihen, että termin merkitys ei riippuisi kontekstista, mutta tavallisen sanan riippuisi (Reformatski 1994: 308, Probirskaja-Turusen 2005: 43 mukaan; Haarala 1981: 15). Mutta monosemia on vain ihanne ja yksimerkityksinen termi käytännössä harvinainen (Sanastotyön käsikirja 1989: 70). Pigolkinin (1990: 60–61) toteaa kontekstin vaikuttavan siihen onko kyseessä termi vai tavallinen sana⁷. Termi voi olla olemassa myös ilman kontekstia, mutta tällöin on tiedettävä, mihin terminologiseen kenttään se kuuluu (Superanskaja ym. 2003: 111, Isolahden 2005:13 mukaan).

Monet teoreetikot (Dubuc ym. 1997, Fujikawa ym. 1987, Nida 2001, Pearson 1998) korostavat juuri kontekstin merkitystä. Kontekstilla tarkoitetaan kielen (muodon) suhdetta tilanteeseen (Halliday 1964: 10, 37), tekstin tilannetta (Halliday ym. 1990: 9). Termi voi liittyä muihin termeihin ja kielellisiin rakenteisiin, joita tekstissä on (Shreve 1997: 777), jolloin konteksti mahdollistaa termin ja aihealueen suhteen määrittämisen ja avaa täten käsitteen (Dubuc ym. 1997: 81, 84). Konteksti voi olla lause, jossa termi esiintyy, kaksi tai kolme ympäröivää lausetta, kokonainen kappale (Dubuc ym. 1997: 81) tai koko teksti. Kun kyse on valtiosopimuksista, kontekstina on huomioitava myös esimerkiksi toiset sopimukset, joihin viitataan. Konteksti voi olla myös esimerkiksi kulttuurinen (Yuanyuan 2003: 20–21, Probirskaja-Turusen 2005: 47 mukaan), tilanteeseen sidottu (Schiffrin 1994: 365–378, Probirskaja-Turusen 2005: 47 mukaan; Yuanyuan 2003: 20–21, Probirskaja-Turusen 2005: 47 mukaan) tai liittyä kommunikoivien henkilöiden

⁷ Vaikka konteksti vaikuttaa suuresti siihen, onko kyseessä termi vai ei, terminologiassa sanojen ja merkityksen suhde on useammin sopimuksenvaraisempi kuin yleiskielessä, jossa sanan ja merkityksen suhde muodostuu ikään kuin luonnollisesti, tiedostamatta (Probirskaja-Turunen 2005: 46).

yhteiseen tietouteen (Schiffrin 1994: 365–378, Probirskaja-Turusen 2005: 47 mukaan⁸), mutta kun kyse on oikeudellisesta tekstistä, se tulisi ymmärtää samoin viestintätilanteesta tai henkilöistä riippumatta. Tämä on myös vain ihanne, sillä myös oikeudelliset tekstit tarvitsevat tulkintaa⁹.

Kuten tavallisillekin sanoille, termeille tyypillisiä piirteitä ovat polysemia (termi ilmentää useampaa kuin yhtä käsitettä), synonymia (kaksi tai useampi termi ilmentää samaa käsitettä), osittaissynonymia (termien ilmentämällä käsitteillä on samantapaiset tai lähes samat käsitepiirteet) ja homonymia (äänneasultaan tai kirjoitusasultaan samanlainen termi ”vastaa kahta tai useampaa toisistaan riippumattomasta käsitteestä”) (Sanastotyön käsikirja 1989: 71–73), joten termien tulkitsemisen ja kääntämisen kanssa on oltava tarkkana. Esimerkiksi säädös- tai sopimustekstiin sisältyville sanoille ja ilmauksille annetuilla merkityssisällöillä pyritään jonkin yhteiskunnallisen tarkoituksen toteuttamiseen, jolloin sanalla tai ilmauksella ei välttämättä ole säädös- tai sopimustekstissä samaa merkityssisältöä kuin tavanomaisessa kielenkäytössä. Esimerkkinä tällaisista sanoista ja ilmaisuista ovat *lahja* ja *olla vastoin hyviä tapoja*. (ks. Pesonen 1995.) Tavalliseen kielenkäyttöön sopii hyvin yksi Kielitoimiston sanakirjan 0.1 lahjan määritelmistä:

vapaaehtoisesti ja vastikkeetta toiselle luovutettava esine, omaisuuseriä tms., anti, lahjoitus. *Syntymäpäivä-, joulu-, häälahja. – – Lahja Punaiselle Ristille – –*.

Oikeuskielessä lahjan määritelmä on huomattavasti perusteellisempi. Takki (1994: 417) määrittelee lahjan varallisuus- ja yritysoikeuden yhteydessä seuraavasti:

Lahja eli lahjoitus varsinaisessa mielessä on vastikkeeton oikeustoimi, jolla varallisuusedun luovuttamiseksi vähennetään antajan varallisuuden substanssia. Tällöin antajan varallisuudesta poistuu pysyvästi siihen sisältynyt oikeus, joka voi olla omistus-, saamis- tai muu oikeus, joka on varallisuus-oikeutena luovutettavissa. – – Luovutuksessa luvattu vastasuoritus estää yleensä pitämästä oikeustointa vastikkeettomana. – – Toisin kuin lahjaverotuksessa, ei vähäarvoisesta vastikkeesta tehtyjä luovutuksia siviilioikeudessa

⁸ Ks. erilaisista konteksteista esim. Dubuc ym. (1997: 82–83), Nida (2001: 31–41) ja Probirskaja-Turunen (2005: 47–51).

⁹ Ks. sopimusten ja muiden oikeustekstien tulkinnasta esim. Aarnio 1989, Martšenko 2004, Moilanen 1991 ja Spiridonov 1996.

jaeta vastikkeelliseen ja vastikkeettomaan osan, vaan niitä pidetään kokonaisuudessaan lahjana.

Julkisoikeudessa lahjaveron yhteydessä lahjan käsitettä pohtinut Henttula (1997: 527) puolestaan toteaa, että

lahjaa, jonka työnantaja antaa työntekijälle ja joka liittyy työsuhteeseen, on oikeuskäytännössä pidetty tulona eikä lahjana (vähäiset esinelahjat ovat tietyn edellytyksin tuloverotuksessa verovapaita henkilökuntaetuuksia).

Kyseessä on koherentti polysemia. Termien merkityssisällöt kytkeytyvät toisiinsa läheisesti ja määritelmät kattavat toisensa osittain, mutta ovat kuitenkin ristiriitaisia (ks. Mattila 2002: 174). Kielitoimiston sanakirjan ja Takin määritelmät ovat osittain ristiriidassa keskenään vastikkeettomuuden osalta. Kielitoimiston sanakirjan ja Takin määritelmät eivät puolestaan huomioi, ettei kaikkia lahjoja pidetä kaikissa yhteyksissä lahjoina, vaan esimerkiksi tulona. Tekstiä tulkittaessa onkin arvioitava, onko kyse yleiskielestä vai oikeuskielestä, ja jos oikeuskielestä, niin mihin oikeuden alaan se liittyy.

Kun käännetään, huomiota on kiinnitettävä nimenomaan käsitteiden, ei termien, vastaavuuteen. Jos vastaavuus on vain osittainen, on tarkkaan selvitettävä käsitteiden vastaavuuden laajuus, jotta voidaan päättää, missä määrin termejä voidaan käyttää vastineina. (Dubuc ym. 1997: 84.) Karapuu (1999: 174–175) antaa esimerkin kaksimerkityksisyyden aiheuttamasta käännösvirheestä. YK:n kansalaisyhteiskunnallisia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 9 artiklan 4 kohta kuuluu englanniksi: ”Anyone who is deprived of his liberty by *arrest or detention* shall be entitled to take proceedings before a court – – ” ja suomeksi: ”Jokaisella, jolta on riistetty hänen vapautensa *pidättämällä tai vangitsemalla*, on oikeus tuomioistuimessa vaatia – – ”. Ongelma on se, että *arrest or detention* sisältää myös säilöönoton, mitä *pidättäminen tai vangitseminen* eivät sisällä. Kun lainsoveltaja nojasi virheellisesti todistusvoimaa vailla olevaan suomennokeeseen, säilöönotetulla ei ollut mahdollisuutta vaatia tuomioistuinta tutkimaan vapaudenriistoaan. Vuosien jälkeen korkein hallinto-oikeus kuitenkin velvoitti Suomen valtion hyvittämään ulkomaalaiselle hänen kärsimänsä ihmisoikeusloukkauksen tietyllä rahasummalla (KHO 1993 A 25). Euroopan ihmisoikeus-

sopimukseen vastaaventyyppinen kohta suomennettiin: ”Jokaisella, jolta on riistetty hänen vapautensa pidättämällä tai muuten, on oikeus vaatia tuomioistuimessa – –”.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että polysemia, homonymia ja synonymia olisivat pelkästään huonoja asioita. Oikeastaan niitä pidetään hyvinkin luonnollisina ja tarpeellisina asioina (Gubajeva 2004: 62–66, Probirskaja-Turusen 2005: 43 mukaan; Mattila 2002: 171–178; Temmerman 2000: 138–152, ks. Vlasenko 1997: 60–61). Polysemia johtuu tiedon ja ymmärryksen kehityksestä, jolloin sanojen on joustettava, synonymia puolestaan näkökulmaeroista (Temmerman 2000: 138–152). Synonyymien funktio voi olla myös tarkentava ja selventävä (Gubajeva 2004: 62–66, Probirskaja-Turusen 2005: 43 mukaan), ja niiden avulla voidaan jostain semanttisesta kentästä saada aukoton (Mattila 2002: 178). Tärkeää ei olekaan yksimerkityksisyys, vaan se, että termin ymmärtäminen ja tulkinta on yhtenäistä (Gubajeva 2004: 66, Probirskaja-Turusen 2005: 43 mukaan).

Aina sanan sisältö ei kuitenkaan ole selvä kontekstin avulla tai tulkintamahdollisuuksia on useita. Monissa sopimuksissa onkin sopimuksessa käytettyjen sanojen määrittelyosa tai sanojen merkitys on annettu tekstin seassa. Esimerkiksi tuloveroja koskevan kaksinkertaisen verotuksen välttämiseksi tehdyn sopimuksen (110/2002) 3 artiklassa on *Venäjä* määritelty seuraavasti:

"Venäjä" tarkoittaa, maantieteellisessä merkityksessä käytettynä, Venäjän federaation-Venäjän aluetta, siihen luettuina sen sisävedet ja alueneri, niiden yläpuolella oleva ilmatila sekä mannerjalusta ja talousvyöhyke, joilla Venäjän federaatiolla-Venäjällä on suvereenit oikeudet ja joilla se harjoittaa lainkäyttövaltaa federaation lainsäädännön ja kansainvälisen oikeuden mukaisesti; sanonnat "Venäjä" ja "Venäjän federaatio" tarkoittavat samaa.

Monen tulkinta *Venäjä*-sanankäsitteestä olisi varmasti vastaavansisältöinen, mutta sopimuksessa on haluttu olla varmoja, ettei väärinymmärryksiä ilmene esimerkiksi ilmatilan suhteen.

Kyseisessä artiklassa on myös määritelty sana henkilö:

"Henkilö" käsittää luonnollisen henkilön, yhtiön ja muun yhteenliittymän.

Määritelmän myötä yleensä tavalliseksi sanaksi mielletystä sanasta *henkilö* tulee termi. Määritelmä on myös sopimuksen kannalta tarpeellinen, sillä sanalle on annettu sisältö, joka ei välttämättä vastaa ensimmäisenä mieleen tulevaa *henkilö*-sanana merkitystä.

Termien muodostaminen tavallisiksi mielletävistä sanoista on sopimuksissa melko yleistä. Yhtäläisen ymmärtämisen takaamisen lisäksi se helpottaa sopimustekstin muotoilua, kun määritelmää ei tarvitse toistaa jatkuvasti. Myös tavallisesti termeiksi mielletäviä sanoja on saatettu määrittää sopimuksessa monitulkintaisuuden välttämiseksi.

3.2 Yksi- ja moniosaiset termit

Termit voivat koostua yhdestä tai useammasta leksikaalisesta osasta. Moniosaiset termit voivat olla esimerkiksi sanaliittoja, rinnastuksia ja fraaseja (Sager 1997: 25). Moniosaisien termien erottaminen muun muassa yksiosaisesta termistä, johon liittyy määrittävä sana, ei ole helppoa. Tarkkoja sääntöjä ei ole (Sager 1997: 25). Ongelma on sekä käsitteellinen että formaalinen, eivätkä tutkijat ovat päässeet yksimielisyyteen termin rajoista. Ongelma on entistä suurempi kielissä, joissa käsite ilmaistaan yleensä kahdella tai useammalla sanalla yksiosaisen sanan sijaan. (Ahmad & Rogers 1997: 754.)

Pigolkinin (1990:60) mukaan moniosaisen termin sanat muodostavan kiinteään ajatuskokonaisuuden, eikä niitä käytetä ilman toisiaan osoittamaan tiettyä käsitettä. Täten moniosaisia termejä ovat esimerkiksi *juridinen henkilö* sekä monien organisaatioiden nimet. Arvioitaessa termin osien määrää on kuitenkin huomioitava konteksti. Esimerkiksi jo aiemmin mainitussa tuloveroja koskevan kaksinkertaisen verotuksen välttämiseksi tehdyn sopimuksen (110/2002) 3 artiklassa *toimivaltainen viranomainen* on määritelty seuraavasti:

"toimivaltainen viranomainen" tarkoittaa:

- 1) Venäjällä valtiovarainministeriötä tai sen valtuuttamaa edustajaa;
- 2) Suomessa valtiovarainministeriötä, sen valtuuttamaa edustajaa tai sitä viranomaista, jonka valtiovarainministeriö määrää toimivaltaiseksi viranomaiseksi.

Jos toimivaltaista viranomaista ei olisi määritelty erikseen, voisi ajatella että *toimivaltainen*-sana vain määrittää *viranomainen*-sanaa olematta kiinteä osa termiä. Koska sanoille yhdessä on tekstissä annettu tietty käsitelmääritelmä, ei sanoja kuitenkaan voi pitää enää erillisinä.

Arvioidessani termien osien määrää tässä työssä olen nojautunut juuri Pigolkin määritelmään kiinteästä ajatuskokonaisuudesta. Se on perusteena myös sille, että olen katsonut kahdesta tai useammasta termistä koostuvan yhdyssanan yhdeksi termiksi, sillä yhdyssanana sillä on oma merkityksensä.

Venäjänkielisessä termistössä esiintyy usein termejä, jotka sisältävät preposition (esim. ??? ???? ? ? ????). Vaikka termissä onkin näennäisesti kolme osaa, syntaktisesti tarkasteltaessa osia on vain kaksi. Preposition tehtävä on vain kielipillinen, ja se on verrattavissa suomen sijapäätteisiin. (Hannu Tommola, henkilökohtainen tiedonanto 26.4.2007.) Täten en ole laskenut prepositioita erilliseksi termin osaksi.

3.3 Termin erikoisalakohortaisuus

Koska jaan työssäni termejä niiden aihealueiden mukaan, on olennaista määritellä, milloin termi kuuluu tiettyyn alaan. Dubucin ja Lauristonin (1997: 81) mukaan termi voi kuulua alaan kolmella tavalla: se voi esiintyä vain kyseisen alan kielikäytössä, se voi esiintyä joko yleiskielessä tai toisessa erikoisalan kielessä, mutta niin, että sillä on eri merkitys kyseisellä alalla tai se voi kuulua toiseen erikoisalaan, joka liittyy läheisesti kyseiseen erikoisalaan. Dubuc ja Lauriston vaativat siis tiukasti termin kuulumista erikoisalaan, sillä he eivät lainkaan huomioi sanoja, jotka kuuluvat tiettyyn erikoisalaan, mutta jotka esiintyvät myös yleiskielessä osittain tai kokonaan samassa merkityksessä.

Määritelmiä termin kuulumisesta johonkin tiettyyn erikoisalaan on lisäksi useita. Esimerkiksi Deutsches Rechtswörterbuch (1914) -teoksen¹⁰ mukaan juridisia termejä ovat etenkin ilmaukset, joita ei voi ajatella ilman oikeussuhdetta tai joiden välttämättömänä edellytyksenä oikeussuhde on. Laajemmin katsottuna luonteeltaan juridisia voivat olla myös ilmaukset, joita voidaan käyttää myös muissa yhteyksissä, mutta joilla on tietyssä oikeudellisessa suhteessa erityinen sisältö. (Mattila 2002: 170.) Cornun (2000: IX)¹¹ mukaan juridiset termit puolestaan kuvaavat aina sellaista, joka on olemassa juuri oikeusjärjestyksestä, eli oikeusjärjestys perustaa tai järjestää niitä itsessään, tai sellaista, jonka perustaminen ja muodostaminen on mahdollista vain oikeusjärjestyksen mukaisesti. Hänen mukaansa juridisia termejä voivat olla myös oikeustosasioita kuvaavat sanat, jos ominaispiirteet, joihin oikeusjärjestys vaikutuksia liittyy, vastaavat oikeusjärjestyksen asettamia ehtoja. (Mattila 2002: 170.)

¹⁰ Mattila ei anna teoksesta tarkempia lähdeviitteitä.

¹¹ Mattila ei anna teoksesta tarkempia lähdeviitteitä.

4 VALTIOSOPIMUSTEN KÄÄNTÄJIEN TERMITYÖN APUVÄLINEET

Luon lyhyen katsauksen niihin apuvälineisiin, joita kääntäjä voi käyttää termien tunnistamisessa ja kääntämisessä, sillä on epätodennäköistä, että kääntäjä selviäisi sopimusten ja muiden oikeudellisten tekstien kääntämisestä pelkillä pohjatiedoillaan.

Kääntäjän tiedonhankintaa pro gradu -työssään kartoittanut Natasha Vilokkinen (2002) on jakanut kääntämisen tietolähteet kirjallisiin (painettuihin ja sähköisiin) sekä henkilölähteisiin (suullisiin lähteisiin) ja mainitsee lisäksi tilanne- ja esinelähteet sekä audiovisuaaliset tietolähteet. Kirjallisista lähteistä hän esittelee alkutekstin, sanakirjat ja muut kielellisen tiedon lähteet, hakuteokset, rinnakkais-tekstit, taustakirjallisuuden ja muut kirjalliset lähteet (esim. postimyyntikuvastot, standardit ja erilaiset luettelot). Henkilölähteiksi hän mainitsee kollegat, asiantuntijat, maallikot, alkutekstin laatijan, syntyperäiset kielenpuhujat ja muut henkilölähteet (esim. toimeksiantaja).

Mattila (2002) on puolestaan jakanut oikeudellisten tekstien kääntämisen apuvälineet oikeussanakirjoihin, oikeustietosanakirjoihin, termipankkeihin, oppi- ja käsikirjoihin, asiakirjakokoelmiin, lakikirjoihin, säädöskokoelmiin ja järjestöjen dokumentteihin.

Käsittelen valtiosopimusten kääntäjien apuvälineitä ja tietolähteitä tässä hieman eri näkökulmasta. Jaan ne tällä hetkellä käytettävissä oleviin sekä mahdollisiin apuvälineisiin. Jälkimmäisellä tarkoitan apuvälineitä, joista voisi olla kääntäjille hyötyä, jos heillä olisi niitä käytettävissään. Samalla arvioin lähteiden käytettävyyttä. Pohjana käytän muun muassa valtiosopimusten kääntäjien haastatteluja. Jätän kokonaan käsittelemättä sellaiset apuvälineet, jotka eivät yleensä koske valtiosopimusten kääntämistä, esimerkiksi audiovisuaaliset lähteet.

Kaikkien apuvälineiden käyttö perustuu inhimilliseen kontrolliin, jonka pohjana ovat viime kädessä kääntäjän yleissivistys ja yleistiedot. Täten kääntäjän onkin oltava perillä (oikeus)kielen tai (oikeus)kielten yleisistä ominaisuuksista ja oikeuskulttuurien historiasta, jotta hän pystyisi mahdollisimman hyvin välttämään väärinymmärryksiä. (ks. Mattila 2002: 29.)

4.1 Käytettävissä olevat apuvälineet

Valtiosopimusten kääntäjät käyttävät kirjallisista ja sähköisistä lähteistä muun muassa sanakirjoja, sanastoja, tietosanakirjoja, oppi- ja käsikirjoja, lakikirjoja ja säädöskokoelmia, sopimuksia ja muita asiakirjoja. Lisäksi tärkeitä tietolähteitä ovat asiantuntijat.

4.1.1 Sanakirjat, sanastot ja tietosanakirjat

Koska sopimusten sisältö vaihtelee laajasti, ovat erilaiset sanakirjat, sanastot ja tietosanakirjat tarpeellisia. Kääntäjille eivät riitä vain Mattilan esittelemät oikeudelliset lähteet, sillä suurimman osan sopimusten termistön kääntämisen hankaluuksista aiheuttavat sopimuksen aiheen termit (Latva-Murto 2006). Tärkeitä ovatkin sopimuksen aiheisiin liittyvät sanakirjat ja sanastot, ensyklopediset sanakirjat ja tietosanakirjat¹². Erikoisalan ja yleiskielen tai toisen erikoisalan sanakirjojen ero on kuitenkin suhteellinen (ks. Mattila 1999b: 809, 2002: 535), samoin ero sanakirjojen, tietosanakirjojen ja ensyklopedisten sanakirjojen välillä. Jos esimerkiksi otetaan oikeuteen liittyvä termistö, niin oikeussanakirjojen lisäksi oikeuteen liittyviä termejä löytyy myös yleissanakirjoista tai vaikkapa sosiaalialan sanakirjoista.

Kaksikielisiä sanakirjoja käytettäessä on oltava varovainen, sillä termit eivät kerro niiden merkityksestä. Termit eivät välttämättä ole toistensa vastineita joka kontekstissa, tai ne voivat olla toistensa lähivastineita, mutteivät täysiiä vastineita (ks. Šarcevic 1988: 964). Termien todellinen vastaavuus tulisikin aina tarkistaa esimerkiksi yksikielisistä sanakirjoista, tietosanakirjoista tai asiantuntijoilta. On myös huomioitava, että erikoisalojen sanakirjoista on usein jätetty pois adjektiivit ja verbit, jolloin niiden merkitystä on etsittävä vastaavan substantiivin kohdalta¹³ (ks. Sager 1990:58). Jos sanakirja sisältää vain substantiiveja, on verbien ja adjek-

¹² Sanakirjojen, sanastojen, ensyklopedisten sanakirjojen ja tietosanakirjojen määrittelystä ks. tarkemmin Mattila 1999b: 809–811, 2002: 535. Ks. yleiskielen ja erikoisalojen sanakirjoista myös Le Néal 1997.

¹³ Jotkut teoreetikot jopa kieltävät adjektiivin tai verbikäsitteiden olemassaolon (Sager 1990: 58).

tiivien käsitteiden kanssa oltava tarkkana, sillä toisesta sanaluokasta johdetulla sanalla ei välttämättä ole samaa merkitystä tai sillä voi olla useita merkityksiä, joista kaikki eivät vastaa substantiivin merkitystä (ks. Nida 2001: 29).

Suomen ja Venäjän välisiä sopimuksia kääntävät pitävät hyödyllisinä lähteinä muun muassa ympäristöalan, rakentamisen ja sosiaalialan sanakirjoja. Uuden metsäalan sanakirjan valmistumista odotetaan innolla. (Leppänen-Brown 2006.) Nykyisistä yleiskielisistä suomi–venäjä tai venäjä–suomi-sanakirjoista ei valtiosopimusten kääntämisessä ole juurikaan hyötyä (Leppänen-Brown 2006), mutta sanakirjat voidaan kokea muutenkin liian yleisluontoisiksi (Paun 2006). Kääntäjä saattaa laatia itselleen oman sanaston käyttäen hyödyksi niin erilaisia sanakirjoja, tietosanakirjoja, oppikirjoja, valmiita sopimuksia kuin muitakin lähteitä (Latva-Murto 2006).

Joskus kääntäjät käyttävät sanakirjoja ketjussa. Esimerkiksi lakikielen sanakirja suomi–ruotsi–saksa voi olla hyödyllinen yhdessä saksa–venäjä-lakikielen sanakirjan kanssa tai English-Russian Comprehensive Law Dictionary (Moskova, 1993) yhdessä ?????????????????? ?????????????????? ?????????? (1998) -teoksen kanssa (Latva-Murto 2006). Välikielen käyttöön on kuitenkin suhtauduttava erityisellä varovaisuudella, sillä sen kautta kääntämisessä merkityksen muuttumisen riski on tavallista suurempi (Mattila 2002: 539–540).

4.1.2 Oppi- ja käsikirjat

Oppi- ja käsikirjat ovat usein hankalakäyttöisiä, jos lukijalla ei ennestään ole yleiskuvaa teoksen aiheesta (Mattila 2002: 543). Systemaattiset esitykset, jotka antavat jäsenyneen kuvan aiheesta ja sen sanastosta, voivat kuitenkin olla hyviä tietolähteitä, kun yleiskuvaa ei ole, tai ne voivat olla pohjana kääntäjän omalle sanastolle. Varsinkin ulkomaalaisille tarkoitetut teokset ovat kääntämisen kannalta hyviä, sillä niissä ei edellytetä esitietoja ja monissa on mainittu sekä lähtökielinen termi että sen käänнос (Mattila 2002: 544). Käännökset voivat kuitenkin olla myös huonoja ja kulttuuriviittaukset heijastaa kohdekulttuurin todellisuutta (Howcroft 1999, Maian 2003: 47 mukaan). Hyviä voivat olla myös ulkomaalaisil-

le suunnatut teokset, jotka on julkaistu kulttuurin omalla kielellä, samoin kuin esimerkiksi pääsykoekirjoiksi tarkoitetut teokset, jotka ovat yleensä aiheeseen johdattelevia yleisesityksiä (ks. Mattila 2002: 544–545).

Venäjän ja Suomen välisiä valtiosopimuksia kääntäville hyviä lähteitä ovat sopimusten aiheisiin liittyvät oppi- ja käsikirjat. Jos erikoisala liittyy lakiin, hyödyllisiä ovat esimerkiksi Venäjän rikosprosessilaki, Venäjän arbitraatioprosessilaki ja Valtiosopimusoikeus. (Latva-Murto 2006.)

4.1.3 Lakikirjat ja säädöskokoelmat

Kääntämistä ajatellen lakikirjat (eli lakikokoelmat, kompilaatiot) ovat toissijaisia tietolähteitä, mutta niistä voi esimerkiksi tarkistaa, onko joltakin tietyltä alalta annettu uusia säädöksiä, joiden termistö ei vielä ole ehtinyt oppikirjoihin tai sarakirjoihin. Joissakin lakikirjoissa lukija ohjataan hakemaan tietoa myös kyseisen teoksen ulkopuolelta, esimerkiksi tuomioistuinten ratkaisuista, lainvalmisteluaineistoista tai joskus jopa oikeuskirjallisuudesta. Lakikirjat saatetaan julkaista myös useammalla kielellä, jolloin kääntäjä voi verrata lähtökielistä tekstiä ja käännoistä keskenään. (Mattila 2002: 547). Suomen lainsäädäntöä ei ole käännetty sellaisenaan venäjäksi, eikä venäjän lainsäädäntöä suomeksi, mutta monista teoksista löytyy otteittaisia käännoiksi sekä selittäviä tekstejä, jotka voivat helpottaa kääntämistä.

Säädöskokoelmia¹⁴ kääntäjät käyttävät yleensä vielä harvemmin kuin lakikirjoja, ellei kyseessä ole aivan tuore säädös (Mattila 2002: 550). Valtiosopimusten kääntäjien kannalta tärkeä tietolähde on kuitenkin monikielinen Suomen säädöskokoelman sopimussarja. Sen merkitys on tosin pienentynyt sitä mukaa, kun sopimuksia on saatu käyttöön sähköisessä muodossa, jolloin niitä on helpompi käsitellä. Sopimustekstien käyttöä tietolähteenä olen käsitellyt seuraavassa luvussa.

Osa laki- ja säädöskokoelmista on myös sähköisessä muodossa. Esimerkiksi Suomen laki -teoksesta on olemassa sekä CD-ROM-muodossa että palvelimella

¹⁴ Suomalaista nimeä vastaa Venäjällä karkeasti ???????? ?????????????????? ?????????? ?????-????? (Mattila 2002: 550).

www-muodossa käytettävä versio. Internetistä Suomen lainsäädäntö ja valtiosopimukset löytyvät osoitteesta www.finlex.fi, Venäjän lainsäädäntöä osoitteesta www.kodeks.ru

Säädökset julkaistaan myös lehdissä: Suomessa säädökset julkaistaan Virallisessa lehdessä ja Venäjällä ?????????? ?????? -lehdessä.

4.1.3 Sopimukset ja muut asiakirjat

Monet valtiosopimusten kääntäjät laskevat aikaisemmin laaditut sopimukset hyödyllisimpien apuvälineiden joukkoon. Suomen ja Venäjän välisten sopimusten kääntäjille apua on eniten käsillä olevan sopimuksen aihepiiriä koskevista kahden tai monenvälisistä sopimuksista, joissa Suomi ja Venäjä ovat olleet sopijaosapuolina (Paun 2006, Latva-Murto 2006). Niistä voi löytyä esimerkiksi tietystä termistä aikaisemmin käytetty vastine.

Koska valtiosopimukseen sisältyvä oikeuskieli on melko suppea-alaista, sopimusten kääntäjät löytävät sopimukseen kiinteästi liittyvät termit melko helposti aiemmin laadituista ja käännettyistä sopimuksista. Erityisen hyödyllinen lähde on vuonna 1969 solmittu Wienin yleis sopimus, joka on tehty myös venäjänkielisenä (???????? ? ????????? ? ????? ????????????????? ?????????). Se sisältää esimerkiksi valtiosopimusten soveltamista, voimaantuloa ja päättymistä koskevan termistön.

Myös muista asiakirjoista ja varsinkin monikielisistä asiakirjakokoelmista voi olla hyötyä. Monet kansainväliset järjestöt (esim. YK:n alajärjestöt ja Unidroit) tuottavat asiakirjoja useilla kielillä ja niiden termistöistä vastaavat eri alojen parhaat asiantuntijat (Mattila 2002: 552). Asiakirjoja vertailemalla voi löytää paitsi termien, myös fraasien merkityksiä ja käännösratkaisuja

4.1.4 Internet

Internetin merkitys kääntäjän apuvälineenä lisääntyy jatkuvasti. Sen etu tietolähteenä on se, ettei kääntäjän tarvitse lähteä tietokoneen äärestä mihinkään. Verkosta löytyy sekä sellaisia lähteitä, joita on perinteisesti totuttu tarkastelemaan painetussa muodossa että lähteitä, joita ei painettuna ole ollenkaan. (Vilokkinen 2002: 65.) Internetistä löytyvät valtiosopimusten kääntäjien kannalta tärkeät aikaisemmat valtiosopimukset, lakikokoelmat, erilaisten järjestöjen tekstejä, sanastoja ja niin edelleen. Ennen Internetiä kääntäminen oli huomattavasti hankalampaa (Latva-Murto 2006). Kuitenkin esimerkiksi Finlexistä puuttuu suurin osa sopimusten venäjänkielisistä versioista, joten tekstit on edelleen hankittava kirjallisista lähteistä (Paun 2006). Tiedonsaantia saattaa hankaloittaa myös esim. se, että monet venäläisiä oikeustekstejä sisältävät Internet-lähteet ovat maksullisia.

Internetiä voi hyödyntää myös asiantuntijoiden etsimiseen ja yhteydenpitoon heidän kanssaan (esim. sähköpostitse tai postituslistojen kautta).

Internetistä löytyvään informaation on suhtauduttava hyvin varauksella, sillä periaatteessa kuka tahansa voi lisätä sinne tekstiä, eikä tekstin oikeellisuudesta ole siis takeita. Hakukoneella etsittäessä tuloksia voi tulla tuhansia. Tämä ei välttämättä haittaa, jos tarkoituksena on vain nopeasti tarkistaa jokin tieto. Jos tarkoituksena on kuitenkin perehtyä johonkin asiaan laajemmin, haku on syytä rajata huolellisesti, ja aihehakemistojen käyttö on suositeltavaa (ks. Vilokkinen 2002: 66).

4.1.5 Asiantuntijat

Valtiosopimusten kääntäjille erittäin arvokkaita tietolähteitä voivat olla esimerkiksi toiset kääntäjät, jonkun tietyn alan asiantuntijat sekä valtuuskunnan jäsenet (Latva-Murto 2006).

Toisista kääntäjistä on apua esimerkiksi silloin, jos sopimuksen aihepiirin sanasto on tälle entuudestaan tuttu. Muilta kääntäjiltä kysytään myös paljon vinkke-

jä ja mielipiteitä (Vehviläinen 1995: 66) tai varmistusta omille ajatuksille ja ratkaisuille (Ilveskallio 1997: 49).

Jonkun tietyn alan asiantuntijoilta voidaan pyytää apua esimerkiksi termistöön tai asian ymmärtämiseen liittyvissä ongelmissa. He voivat toimia myös tekstin tarkistajina. Usein on todettu käännöksestä tulevan laadukkaampi, kun kääntäjä ja asiantuntija työskentelevät yhdessä. (Vilokkinen 2002: 60.) Esimerkiksi kääntäjän ja juristin yhteistyö voi valtiosopimuksia käännettäessä olla joskus välttämätöntäkin termien merkitysten samanlaisen sisällön varmistamiseksi (Riihimäki 2006).

Valtuuskunnan jäsenet ovat hyvä lähde etenkin silloin, jos epäselvyys liittyy siihen, että kääntäjä ei tarkkaan ymmärrä, mitä jossakin tekstin kohdassa halutaan viestittää. Kääntäjien ja valtuuskunnan välisestä yhteistyöstä voi olla tällaisissa tapauksissa hyötyä myös valtuuskunnan jäsenille, jos he esimerkiksi huomaavat, että huono muotoilu vaarantaa tekstin ymmärrettävyyttä.

Asiantuntijalähteiden etu on niiden joustavuus, sillä kyse on vuorovaikutuksesta, toisin kuin kirjallisten lähteiden kanssa. Asiantuntijalle voi esittää kysymyksiä ja asioista voidaan keskustella. Haastateltavalta voi saada myös paljon tuoreempaa tietoa kuin kirjoista. Tiedonsaanti on nopeaa ja tehokasta. (Ginman 1983: 180–184, Vilokkinen 2002: 59 mukaan.) On kuitenkin huomioitava, että asiantuntijakin voi olla väärässä tai eri asiantuntijat voivat olla asioista eri mieltä (Vilokkinen 2002: 59).

4.2 Potentiaaliset apuvälineet

Potentiaalisia apuvälineitä ovat muun muassa termipankit, korpukset, käännoismuistit ja konekäännökset.

4.2.1 Termipankit

Termipankkien etu on se, että ne pysyvät helpommin ajan tasalla kuin paperimuotoiset sanakirjat. Periaatteessa muuta eroa ei tavallisiin paperisanakirjoihin ole. (ks. Mattila 1999b: 810.) Erilaisia termipankkeja on olemassa useita ja niistä on hyötyä monille oikeustekstien kääntäjille. Esimerkiksi EY:n laajin termipankki, Eurodicautom, sisältää periaatteessa kaikki komissiossa laaditut sanastot (Mattila 2002: 532). Eri asia kuitenkin on, kuinka paljon mistäkin termipankista on hyötyä suomen ja venäjän kääntäjille. Valtioneuvoston termipankki Valterissa on venäjä mukana valtioneuvostosanastossa, korkeakoulusanastossa ja julkisten rakennusten nimiä sisältävässä sanastossa, mutta kyseisistä sanastoista ei välttämättä ole useinkaan hyötyä valtiosopimusten kääntäjille.

Venäjän ja suomen välillä käännettäessä jotkut valtiosopimusten kääntäjät räkisivät hyödyllisenä sellaisen termipankin, joka olisi laadittu nimenomaan valtiosopimuksia ajatellen, mutta sellaista ei tällä hetkellä ole olemassa, eikä uskota, että sellaista olisi tulossakaan (Paun 2006).

4.2.2 Korpukset

Korpusten vaikutus lisääntyy jatkuvasti käännöstieteessä sekä deskriptiivisellä että käytännöllisellä tasolla (Bernardini ym. 2003: 1.). Erilaisia korpuksia voi hyödyntää käännöstyössä eri tavoin. Vertailukorpuksen avulla voi esimerkiksi löytää termejä ja niiden määritelmiä, joita ei ole sanakirjoissa (Kübler 2003: 35), ja paralleelikorpuksen avulla voi nähdä, miten tietyt ilmaukset on yleensä käännetty (Bernardini ym. 2003: 6) tai miten leksikaalisen luovuuden kanssa on muretelty (Kenny 2001, Bernardinin ym. 2003: 6 mukaan). Käytettäessä paralleelikorpuksia on kuitenkin muistettava, että käännöskieli saattaa erota siitä kielestä, jota käytetään originaaleja tekstejä tuottaessa (Laviosa 1998) ja että käännös on aina yhden tai useamman ihmisen subjektiivinen tuotos, eikä välttämättä (ainoa) oikea ilmaisutapa.

Korpusten teknisiin etuihin kuuluvat mm. aineiston laajuus ja helppo päivittäminen. Kääntäjän kannalta olennaista on mm. se, että merkitysyksiköt voidaan nähdä kontekstissa ja frekvenssitietojen perusteella voidaan päätellä ilmaisun käytön yleisyys ja että leksikaaliset ja ei-leksikaaliset kielielementit (kielioppi, pilkkusäännöt, tyyli, rekisteri) löytyvät samasta paikasta. (Bowker ym. 2002: 18–20.) Haettava yksikkö ei myöskään ole rajattu, kuten sanakirjoissa, vaan myös pidempiä tekstiotteita voidaan hakea, korpuksia voidaan manipuloida eri tavoin ja sumea haku on mahdollinen (Varantola 2004, Probirskaja-Turusen 2005: 13 mukaan). Ongelma ei olekaan enää elektronisen korpusaineiston saatavuus, vaan sen relevanssi, adekvaattisuus, luotettavuus ja materiaalin analyysi (Varantola 2003: 56).

Valtiosopimusten kääntäjillä ei ole käytettävissään valtiosopimuskorpusta tai mitään muuta sopimuskorpusta (Latva-Murto 2006), mutta monet pitäisivät sellaista hyödyllisenä (Leppänen-Brown 2006, Paun 2006). Venäjän ja suomen kääntäjien kannalta korpuksessa tulisi olla kaikki Suomen ja Venäjän tai Neuvostoliiton välillä solmitut sopimukset molemmilla kielillä. Lisäksi tekstin haun ja siirtämisen tekstinkäsittelyohjelmaan tulisi olla teknisesti mahdollisimman helppoa. Tällainen korpus auttaisi paitsi käännettäessä uusia sopimuksia, myös käännettäessä sellaisia asiakirjoja, joissa valtiosopimukseen viitataan. (Paun 2006.) Kääntäjät eivät kuitenkaan useinkaan pidä valtiosopimusten oikeudellista kieltä ongelmana, vaan sopimuksen uutta substanssia (Latva-Murto 2006). Ellei kyseeseen aihepiiriin liittyen ole aikaisemmin solmittu sopimusta, valtiosopimuskorpus ei välttämättä auta lainkaan sopimuksen aiheen sanaston kanssa. Apuna pitäisi olla korpus, joka käsitelisi nimenomaan kyseistä aihealuetta.

4.2.3 Käännösmuistit

Käännösmuistit auttavat kääntämistä etenkin silloin, kun samantyyppisiä tekstejä on paljon. Tällöin kääntäjä löytää helposti jo aiemmin käytetyt vastineet termille. Kääntäjän on kuitenkin suhtauduttava vastineisiin kriittisesti, sillä termillä voi olla

erilainen vastine eri konteksteissa. On myös huomioitava, että aiemman käännöksen on tehnyt ihminen, joka voi erehtyä.

Ainakaan Suomen ja Venäjän välisten valtiosopimusten kääntäjillä ei tällä hetkellä ole käytössä käännösmuistia (Latva-Murto 2006, Leppänen-Brown 2006). Käännösmuistia pidetään periaatteessa hyödyllisenä, mutta ehkä enemmän kuitenkin muiden tekstien kohdalla. Suomen ja Venäjän välisiä valtiosopimuksia solmitaan niin harvoin, että aikaisemmat sopimukset löytyvät helposti. (Leppänen-Brown 2006.) Esimerkiksi englannin ja suomen välillä valtiosopimuksia kääntävien kohdalla tilanne saattaa olla toinen (Latva-Murto 2006).

4.2.4 Konekäännökset

Koneellista kääntämistä on pyritty kehittämään jo pitkään. Usein kääntämisen pohjaksi tehdäänkin ensin koneellinen raakakäännös etenkin suurissa organisaatioissa (Mattila 2002: 529). Esimerkiksi EY:n komissiossa espanjan ja englannin sekä espanjan ja ranskan välisistä EY-dokumenttien käännöksistä yli 50 %:sta tehdään ensin konekäännös (Martínez 1998: 297, Mattilan 2002: 529 mukaan). Koneella tehdyt, mutta kuitenkin tarkastetut käännökset, voivat olla hyödyllisiä myös silloin, kun tarvitaan pikakäännös neuvottelun pohjaksi (Mattila 2002: 529, ks. Blatt 1998: 4). Monimutkaisia tekstejä, joiden tyyli on hyvin tärkeä, esimerkiksi juridisia tekstejä, ei kuitenkaan kannata kääntää koneella lainkaan, sillä raakakäännöksen työstäminen vaatii yhtä paljon vaivaa kuin ilman konetta tehty käännös (Mattila 2002: 530). Suomessa konekäännöksiä ei käytetä koskaan valtiosopimuksia käännettäessä edes raakaversioiden tekoon (Latva-Murto 2006, Riihimäki 2006). Teoriassa kone voisi silti avustaa kääntämisessä, sillä esimerkiksi aiemmat käännökset, erityistermit ja vakiintuneet fraasit voidaan hakea ruutuun sähköisesti (Ulrich 1998: 110–114, Mattilan 2002: 530 mukaan).

4.3 Apuvälineiden riittävyys

Kääntäjillä on siis käytössään runsaasti erilaisia kääntämisen apuvälineitä, ja yleensä kääntäjät hyödyntävät useita apuvälineitä samaa tekstiä kääntäessään. Lisäksi joistakin apuvälineistä voisi olla runsaastikin hyötyä, jos niitä olisi käytettävissä. Huolimatta toiveista saada käyttöön esimerkiksi valtiosopimuskorpus, valtiosopimusten kääntäjät ovat yleisesti ottaen sitä mieltä, että kääntämisen apuvälineitä on nykyään riittävästi (Latva-Murto 2006, Riihimäki 2006).

Kääntäjät suosivat etenkin sähköisessä muodossa olevaa aineistoa käytön helppouden vuoksi. Perinteiset painetut sana- ja muutkaan kirjat eivät kuitenkaan jää käytöstä pois, vaikka ne usein ovatkin kovin riittämättömiä. Asiantuntija-apua ja prosessissa jatkuvasti mukana oloa kääntäjät pitävät ensiarvoisen tärkeänä.

Apuvälineiden käyttöön vaikuttaa myös niiden saatavuus ja aikataulut. Ministeriöiden kääntäjille on käytännössä tarjolla jatkuvaa apua esimerkiksi oikeustermien kääntämiseen, mutta sopimuksen aiheeseen liittyvien asiantuntijoiden löytäminen voi olla hankalaa etenkin silloin, kun aikataulu on hyvin kiireinen.

Apuvälineiden käyttöön vaikuttaa myös kääntäjän kokemus. Esimerkiksi korpuset ja oikeussanakirjat saattavat olla paljon hyödyllisempiä aloittelevalle kääntäjälle, jolle tiettyjen juridisten termien käyttö ei välttämättä ole yhtä selvää kuin oikeustekstejä kymmeniä vuosia kääntäneelle. Apuvälineiden tarpeeseen vaikuttaa lisäksi kääntäjän koulutus. Ulkoasiainministeriön venäjän kääntäjät, kuten monet muutkaan oikeustekstien kääntäjät, eivät ole lukeneet lakia (Latva-Murto 2006), joten useat oikeudelliset termit on opittu vasta työelämässä (Riihimäki 2006). Sama pätee muidenkin erikoisalojen termeihin. Riihimäki (2006) kuitenkin uskoo, että kääntäjien pohjakoulutus on työn kannalta riittävä, vaikka paras opettaja onkin työelämä. Filologin koulutusta pidetään riittämättömänä (Latva-Murto 2006).

5 VALTIOSOPIMUSTEN TERMISTÖ

Tutkiakseni valtiosopimusten termistöä olen käynyt läpi Suomen Venäjän ja Neuvostoliiton kanssa vuosina 1980–2006 solmimien kahdenvälisen valtiosopimusten suomenkieliset tekstit (lähteenä Finlex). Sopimusten pituudet vaihtelevat alle 200 sanasta yli 5000 sanaan. Myös aiheet vaihtelevat suuresti rikosten torjunnasta, kansainvälisestä liikenteestä, talousasioista ympäristönsuojeluun ja vankien siirtoon.

Olen ryhmitellyt termit aineiston perusteella aihealueen, sanaluokkien ja osien määrän mukaan. Aihealueen mukaan termit on jaettu seuraaviin ryhmiin:

- 1) sopimukseen kiinteästi liittyvät termit (esim. *artikla, kohta, ratifioida*)
- 2) hallintoelimet, organisaatiot ym. (esim. *YK, Suomen tasavallan hallitus, Tielaitos*)
- 3) sopimuksen aiheeseen tai aiheisiin liittyvät termit (esim. *osinko, tulovero, korkotulo, obligaatio, debentuuri*)
- 4) maat, hallinnolliset alueet, kaupungit, maantieteelliset paikat ym. (*Venäjän federaatio, Karjalan tasavalta, Itämeri*)
- 5) muut termit (esim. tittelit, sopimukseen tai aiheeseen suoraan liittymättömät oikeustermit)

Teorialähteissä 4. ryhmän sanoja ei ole käsitelty millään tapaa. Pidän kuitenkin tässä tapauksessa mielekkäänä kyseisten sanojen laskemisen termeiksi, sillä kyseiset alueet tai paikat ovat tarkkaan rajattuja, ja usein niillä on selvästi suuri merkitys sopimusten kannalta.

Kuten aiemmin on todettu, termin ja sanan erottaminen toisistaan voi olla hankalaa. Täten termien määrästä ei voi antaa tarkkaa lukua, mutta suuntaa-antavan kylläkin. Valaistakseni valintojani otan kaksi esimerkkiä sopimuksesta, jonka Suomi ja Venäjä ovat solmineet tuloveroja koskevan kaksinkertaisen verotuksen välttämiseksi (110/2002). Ensimmäinen esimerkki on sopimuksen johdannosta, jälkimmäinen 13 artiklan 3 kohdasta.

- (1) Suomen tasavallan hallituksen ja Sosialististen neuvostotasavaltojen liiton hallituksen välillä tuloveroja koskevan kaksinkertaisen verotuksen välttämiseksi Moskovassa 6 päivänä lokakuuta 1987 allekirjoitettu sopimus ja siihen liittyvä samana päivänä allekirjoitettu pöytäkirja – –
- (2) Voitosta, joka saadaan sopimusvaltiossa asuvan henkilön toisessa sopimusvaltiossa olevan kiinteän toimipaikan liikeomaisuuteen kuuluvan irtaimen omaisuuden tai sopimusvaltiossa asuvan henkilön toisessa sopimusvaltiossa itsenäistä ammatinharjoittamista varten käytettävänä olevaan kiinteään paikkaan kuuluvan irtaimen omaisuuden luovutuksesta, voidaan verottaa tässä toisessa valtiossa. – –

Sopimukseen kiinteästi liittyviä termejä (1. ryhmä) oheisissa esimerkeissä ovat *allekirjoittaa, sopimus, pöytäkirja* ja *sopimusvaltio*. Sopimuksen aiheeseen liittyviä termejä (3. ryhmä) ovat *tulovero, kaksinkertainen verotus, voitto, liikeomaisuus, irtain omaisuus, luovutus, itsenäinen ammatinharjoittaminen verottaa, kiinteä toimipaikka* ja *kiinteä paikka*, joista viimeisin on määritelty sopimuksen 5 artiklassa. *Sopimusvaltiossa asuva henkilö, toinen sopimusvaltio* ja *henkilö* on laskettu omiksi termeikseen, sillä ensimmäinen on määritelty sopimuksen 4 artiklassa ja jälkimmäiset 3 artiklassa. Hallintoelimiä (2. ryhmä) ovat puolestaan *Suomen tasavallan hallitus* ja *Sosialististen neuvostotasavaltojen liiton hallitus*. *Moskova* puolestaan kuuluu 4. ryhmään.

Kyseisten esimerkkien osalta termien ja sanojen erottaminen toisistaan on melko helppoa. Kuitenkin esimerkiksi *allekirjoittaa*-sanana laskeminen termiksi voi jakaa mielipiteitä. Olen laskenut sen termiksi, sillä esimerkiksi Wienin yleissopimuksessa se on selkeästi lueteltu yhdeksi keinoksi ilmaista suostumus valtiosopimuksen noudattamiseen. *Allekirjoitukselle* on lueteltu myös selviä alakäsitteitä (esim. *ad referendum -allekirjoittaminen*).

Tutkimani sopimukset sisältävät kuitenkin paljon sanoja, jotka eivät kuulu selkeästi erikoisalaan, eikä niitä ole määrittelemällä tehty termiksi, mutta jotka olen kontekstin perusteella valinnut termiksi. Selvittääkseni tällaisten ”rajatapaustermien” määrää pyysin 19 henkilöä (jatkossa vertailuryhmä) poimimaan muutamista sopimuksista sanat, jotka he mieltävät termeiksi. Vertailuryhmään kuuluneista 15 opiskelee käänntiedettä joko pää- ja/tai sivuaineena ja on opinnoissaan vähintään aineopintovaiheessa. Loput ovat perehtyneet aiheeseen muulla tavoin.

Ennen tehtävän teettämistä vertailuryhmäläiset tutustuivat eri teorioihin ja selitin suurimmalle osalle pintapuolisesti tässä työssä käyttämäni termien ryhmittelyn esimerkin kanssa. Täten pohjustukseni saattoi vaikuttaa toisiin vertailuryhmäläisiin enemmän kuin toisiin, mutta vastauksista ei pohjustusten aiheuttamaa eroa voi havaita juuri ollenkaan. Vertailuryhmäläisistä suurin osa kävi läpi vain yhden tekstin, muutama kaksi. Erilaisia tekstejä oli kahdeksan, joista jokaisesta tuli kolme vastausta.

5.1 Termien osuus sopimuksissa

Laskin yksiossaisten termien ja moniossaisten termien osien osuudeksi sopimuksen kaikista sanoista 27–53 %. Keskiarvo on 44 %. Vertailuryhmän vastausten ja omien näkemysteni perusteella arvioisin, että ”rajatapaustermien” osuus termeistä on 1–8 %, keskimäärin 3–4 %. Helpoiten termeiksi jätettiin lukematta ryhmään 4. kuuluvia sanoja sekä sanoja, joita käytetään paljon myös arkikielessä. Myös muun muassa ns. arvostelutermit (evaluatiiviset ilmaisut), joita normatiivisissa teksteissä on usein paljon (ks. tarkemmin Isolahti 2005, Laakso 1990: 143–144), aiheuttivat eriäviä mielipiteitä.

Pitkissä sopimuksissa (yli 1000 sanaa) termien osuus on pienempi: 27–48 %. Keskiarvo on 39 %. Lyhyemmissä sopimuksissa termien osuus on 33–53 % keskiarvon ollessa 44 %. On kuitenkin huomioitava, että koska pitkien sopimusten määrä on vajaa neljännes aineistosta, yksittäisestä pitkästä sopimuksesta saatu arvo vaikuttaa pitkistä sopimuksista saatuun termien osuuksien keskiarvoon huomattavasti enemmän kuin lyhyemmästä sopimuksesta saatu arvo kyseisten sopimusten termien osuuksien keskiarvoon.

Suuria eroja aiheiden välillä ei ole havaittavissa, ja hajonta on samankin aihepiirin sisällä suuri. Voidaan kyllä todeta, että esimerkiksi kalastukseen liittyvissä sopimuksissa termien osuuksien keskiarvo on hieman pienempi kuin esimerkiksi talouteen liittyvissä sopimuksissa, mutta sopimusten vähyyden takia ja aiheiden sisäisen vaihtelun takia mitään syvällisempiä johtopäätöksiä ei voi tehdä. Sen sijaan voidaan sanoa, että rajatapaustermien määrä on suurempi sellaisissa sopi-

muksissa, joiden aiheen termistöön kuuluu paljon arkikielessäkin käytettäviä sanoja. Ongelmallisia ovat esimerkiksi yhteistyön kehittämistä tietyllä alalla käsittelevät sopimukset, joissa yhteistyömuodot on kuvattu vain pintapuolisesti.

5.2 Termistön monipuolisuus

Termistön monipuolisuutta voidaan mitata monella tapaa. Yksi tapa on laskea termistön type/token-suhde (TTS), josta Jantunen (2004) käyttää suomennosta sananmuoto–sane-suhde. Sillä tarkoitetaan sanojen eli tyyppien suhdetta sanojen kokonaismäärään (Nevalainen 2005: 142, 145). Jos tekstin pituus on 1000 sanaa, nämä tuhat sanaa ovat token, ja jos teksti sisältää 400 erilaista sanaa, typen arvo on 400. Type/token-suhde on siis 40 %. Mitä korkeampi suhde on, sitä vaihtelevampi on aineiston sanasto (Nevalainen 2005: 142, 145). Aineiston sopimusten termistön type/token-suhde vaihteli pitkälti sopimuksesta riippuen. Keskimäärin suhde oli 30–45 %. Sopimuksen pituuden ei voi sanoa vaikuttavan suhteeseen suoraan. Esimerkiksi pitkissä sopimuksissa suhde oli 20–52 %.

Toinen tapa mitata termistön monipuolisuutta on laskea hapax legomenat eli hapaxit. Ne ovat sanoja, jotka esiintyvät termistössä vain kerran. Hapaxeja on aineistoista usein jopa yli puolet. (Nevalainen 2005: 143.) Tässä tapauksessa en kuitenkaan ole tarkastellut hapaxeja koko aineistosta (koko sopimustekstistä), vaan vain termistöstä. Kaikista termeistä hapaxien osuus vaihtelee suuresti sopimuksesta riippuen. Keskimäärin niiden osuus on 15–25 % aineistosta. Osuuden pienuus selittyy sillä, että toisaalta kyseessä on nimenomaan osuus termistöstä, jolloin sanasto on jo hyvin karsittua, ja toisaalta sopimusteksteille on tunnusomaista samojen termien toisto.

Nevalainen (2004) esittelee myös monia muita tapoja mitata sanaston rikkautta. Sanaston rikkautta mittaavia funktioita kuitenkin kritisoidaan paljon. Yksi syy on se, että tekstin pituus vaikuttaa niihin (ks. Tweedie & Baayen 1998, Nevalaisen 2004: 143 mukaan). Tyyppien ja sanojen määrä ei kasva samassa suhteessa, ja sanaston kasvun tai sanataajuuksien ennustamista pidetään vaikeana tai jopa mahdottomana, sillä sanojen esiintyminen teksteissä ei ole satunnaista (Nevalainen

2004: 143). Satunnaisuuteen vaikuttavat muun muassa kielen syntaktiset rajoitukset, tekstin diskurssirakenne sekä paikallinen temaattinen koheesio (Baayen 1996, Nevalaisen 2004: 143 mukaan).

5.3 Termien jakautuminen ryhmittäin

Olen poiminut termit aineistosta kahdella tapaa: jokaisen vain yhden kerran ja jokaisen joka esiintymiskerralla. Ensimmäisellä tavalla laskettuna saa paremman kuvan käytettyjen termien määrästä, jälkimmäisellä tavalla laskettuna termien todellisesta käytöstä sekä termien ja tavallisten sanojen suhteesta sopimuksissa. Jatkossa kun tarkoitan ensimmäistä tapaa, puhun tyyppien laskemisesta ja kun tarkoitan jälkimmäistä tapaa, puhun termien kokonaismäärän laskemisesta.

Tietyn ryhmän termien osuudet kaikista termeistä jakautuvat ryhmittäin seuraavasti:

- 1) sopimukseen kiinteästi liittyvät termit:
 - tyyppit: 11–59 %, keskiarvo 28 %
 - termien kokonaismäärä: 17–54 %, keskiarvo 33 %
- 2) hallintoelimet, organisaatiot ym.:
 - tyyppit: 1,2–29 %, keskiarvo 9 %
 - termien kokonaismäärä: 0,5–40 %, keskiarvo 11 %
- 3) sopimuksen aiheeseen tai aiheisiin liittyvät termit:
 - tyyppit: 9–78 %, keskiarvo 49 %
 - termien kokonaismäärä: 5–73 %, keskiarvo 46 %
- 4) maat, hallinnolliset alueet, kaupungit, maantieteelliset paikat ym. :
 - tyyppit: 0–23 %, keskiarvo 8 %
 - termien kokonaismäärä: 0–27 %, keskiarvo 9 %
- 5) muut termit:
 - tyyppit: 0–21 %, keskiarvo 6 %
 - termien kokonaismäärä: 0–7 %, keskiarvo 3 %.

Selvästi suurimmat ryhmät ovat siis sopimukseen kiinteästi liittyvät termit ja sopimuksen aiheeseen tai aiheisiin liittyvät termit ja pienin ryhmä muut termit. Ei voi

sanoa, että sopimusten aihealue vaikuttaisi merkittävästi ryhmien kokoihin, sillä hajonta on suurta kaikilla aihealueilla. Pituuskaan ei vaikuta ryhmien kokoon yleensä, selvän eron huomaa vain tarkasteltaessa sopimusten pituuksien ääripäitä: pitkiä (yli 1000 sanaa) ja lyhyitä (alle 400 sanaa) sopimuksia. Erot voi havaita taulukosta 1.

Taulukko 1. Aiheryhmien osuus eripituisissa sopimuksissa (% termeistä)

Sopimuksen laajuus	ryhmä 1		ryhmä 2		ryhmä 3		ryhmä 4		ryhmä 5	
	tyypit	kokonaismäärä	tyypit	kokonaismäärä	tyypit	kokonaismäärä	tyypit	kokonaismäärä	tyypit	kokonaismäärä
alle 400 sanaa	38 %	38 %	14 %	20 %	34 %	35 %	8 %	8 %	5 %	2 %
yli 1000 sanaa	18 %	27 %	4 %	2 %	67 %	65 %	4 %	3 %	7 %	3 %
kaikkien sopimusten keskiarvo	28 %	33 %	9 %	11 %	49 %	46 %	8 %	9 %	6 %	3 %

Erot selittyvät pääosin hyvin yksinkertaisesti. Sopimuksissa mainitaan mistä sopimuksesta on kyse, ketkä sopimuksen tekevät, viitataan mahdollisiin aikaisempiin sopimuksiin, määritellään voimaantulo ja niin edelleen. Lyhyissä sopimuksissa nämä perusasiat vievät erittäin suuren tilan. Itse sopimuksen kohdetta ei välttämättä käsitellä paljon. Usein kyse onkin yksittäisestä tai jo aiemmin sovitusta asiasta, joka sopimuksella vahvistetaan tai aikaisempaa sopimusta muutetaan tai tarkennetaan. Perusasiat kuuluvat myös pitkiin sopimuksiin, mutta niissä suurimman osan tekstiilasta vie kuitenkin itse asian käsittely. Kun asiaa käsitellään monipuolisesti, myös aiheeseen liittyvien termien määrä on helposti suuri.

Ei voida kuitenkaan yleistää, että alle 400 sanan sopimuksissa sopimukseen kiinteästi liittyvien termien osuus olisi aina selvästi suurempi ja sopimuksen aiheisiin liittyvien termien osuus pienempi kuin pitkissä sopimuksissa. Esimerkiksi lyhyessä sopimuksessa 18/1989 (Sopimus alusten takavarikoinnin välttämisestä) sopimukseen kiinteästi liittyvien termien kokonaismäärän osuus on 35 % ja sopimuksen aiheisiin liittyvien termien kokonaismäärän osuus 78 %. Vastaavasti pitkässä sopimuksessa 56/2001 (Sopimus kansainvälisestä tieliikenteestä) sopimukseen kiinteästi liittyvien termien kokonaismäärän osuus on 33 % ja aiheisiin liitty-

vien termien osuus 60 %. Vaihtelut ovat kuitenkin selkeästi suurempia lyhyissä kuin pitkissä sopimuksissa.

Rajatapaustermiit kuuluvat suurimmaksi osaksi aiheisiin liittyviin termeihin, joten rajatapaustermien erilainen tulkinta vaikuttaa jonkin verran kyseisen ryhmän suuruuteen. Sopimuksen aihe vaikuttaa selvästi joissakin sopimuksissa sekä tyyppien että termien kokonaismäärän osuuksiin (esimerkiksi vesien likaantumisen välttämistä ja vesiensuojelua koskevasta pitkästä sopimuksesta 77/1992 olen laskenut sopimuksen aiheeseen liittyväksi termiksi (tyypeiksi) 203 sanaa, kun yli 1500 sanaa pidemmästä Itämeren lastiviivaan käsittelevästä sopimuksesta 26/1988 84 sanaa), mutta mitään yleistyksiä ei tämän aineiston pohjalta voi tehdä.

5.4 Termien jaottelu osien ja sanaluokkien mukaan

Yksiosaisia termejä aineiston tyypeistä on 71 %, kaksiosaisia 19 %, kolmeosaisia 6 %, useampiosaisia 2 % ja muita (esim. lyhenteitä) alle 1 %. Kun tarkastellaan termien kokonaismäärää, yksiosaisia termejä on 72 %, kaksiosaisia 16 %, kolmiosaisia 10 %, useampiosaisia 2 % ja muita alle 1 %. Osuudet vaihtelevat sopimuksittain, mutta merkittävin ero on se, että pitkissä sopimuksissa yksiosaisien termien kokonaismäärän osuus on jopa 90 %.

Taulukossa 2 on esitetty termien jaottelu sanaluokkien mukaan. Termien substantiivipainotteisuus on selvästi havaittavissa. Yksiosaisista tyypeistä substantiiveja on 83 %, kaksiosaisista termeistä kahdesta substantiivista koostuvia termejä 35 % ja kolmiosaisista termeistä kolmesta substantiivista koostuvia 71 %. Kun tarkastellaan termien kokonaismäärää, vastaavat luvut ovat 89 %, 38 % ja 71 %. Yksiosaisista termeistä seuraavaksi suurin ryhmä on verbit, joiden osuus on tyypeistä 10 % ja kokonaismäärästä 6 %. Adjektiivien vastaavat luvut ovat 4 % ja 3 %. Kaksiosaisista tyypeistä suurin ryhmä on adjektiivi + substantiivi -rakenteiset termit (36 %). Kokonaismäärää tarkasteltaessa kahdesta substantiivista koostuvat termit ovat kuitenkin suurin ryhmä. Adjektiivi + substantiivi -termien osuus on 36 %. Kolmiosaisista termeistä toiseksi suurin ryhmä on adjektiivi + substantiivi + substantiivi -termit (23 % ja 22 %), mutta ero kolmesta substantiivi-

vista koostuvien termien osuuteen on lähes 50 prosenttiyksikköä. Kolmesta substantiivista koostuvien termien osuuteen vaikuttavat merkittävästi esimerkiksi termit *Suomen Tasavallan hallitus* ja *Venäjän federaation hallitus*, jotka toistuvat teksteissä jatkuvasti.

Varsinkin kaksiosaisten termien osuuksissa sopimuksista on paljon vaihtelua. Vaihtelua oli jonkin verran myös yksi- ja kolmiossaisten termien osuuksissa, mutta erot olivat huomattavasti pienempiä. Sopimuksen aiheella tai pituudella ei ole havaittavissa merkittävää vaikutusta termien osien määrään tai sanaluokkiin.

Kokonaisuudessaan eriosaiset ja -sanaluokkaiset termit jakautuvat taulukon 3 ja kaavioiden 1 ja 2 mukaisesti.

Taulukko 2. Yksi-, kaksi- ja kolmiossaisten termien osuus sanaluokittain

2.a. Yksiosaiset termit

	Subst.	Adj.	Verbi	Muu
Tyypit	83 %	4 %	10 %	3 %
Termien kokonaismäärä	89 %	3 %	6 %	2 %

2.b. Kaksiosaiset termit

	Subst. + subst.	Adj. + subst.	Verbi + subst.	Muu
Tyypit	35 %	36 %	16 %	13 %
Termien kokonaismäärä	38 %	36 %	19 %	7 %

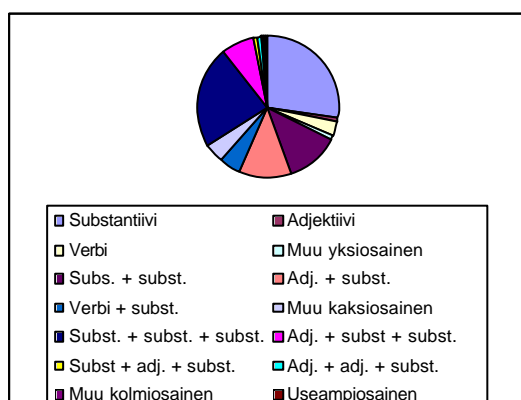
2.c. Kolmiosaiset termit

	Subst. + subst. + subst.	Adj. + subst. + subst.	Subst. + adj. + subst.	Adj. + adj. + subst.	Muu
Tyypit	71 %	23 %	3 %	3 %	1 %
Termien kokonaismäärä	71 %	22 %	4 %	2 %	1 %

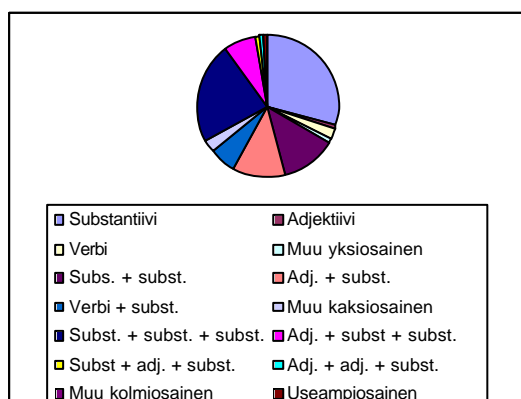
Taulukko 3. Termien osuus osien ja sanaluokkien mukaan

	Tyypit (%)	Termien kokonaismäärä (%)
Substantiivi	27,5	29,5
Adjektiivi	1,0	1,0
Verbi	3,3	2,0
Muu yksiosainen	1,0	0,7
Subst. + subst.	11,5	12,6
Adj. + subst.	11,9	11,9
Verbi + subst.	5,3	6,3
Muu kaksiosainen	4,3	2,3
Subst. + subst. + subst.	23,5	23,5
Adj. + subst. + subst.	7,6	7,3
Subst. + adj. + subst.	1,0	1,3
Adj. + adj. + subst.	1,0	0,7
Muu kolmiosainen	0,3	0,3
Useampiosainen	0,6	0,5
Muu	0,2	0,1

Kaavio 1. Tyypit sanaluokittain

Kaavio 2. Termien kokonaismäärä sanaluokittain

5.5 Suomen- ja venäjänkielisen termistön eroja

Esittämäni tulokset koskevat siis suomenkielistä termistöä. Venäjänkielisiä tekstejä tarkasteltaessa tulokset ovat usein hyvin erilaisia sekä tekstien sanamäärän, termien osien määrän sekä niiden sanaluokittain jakautumisen suhteen. Havainnollistan suomen- ja venäjänkielisen termistön eroja ottamalla esimerkiksi Sopimuksen Suomen tasavallan entiseltä Neuvostoliitolta olevien velkasaatavien osittaisesta hoitamisesta (49/2003).

Suomenkielisessä tekstissä on 712 sanaa, venäjänkielisessä 953. Erot selittyvät pääasiassa sillä, että suomessa sijamuodot ilmaistaan päätteillä, kun taas venäjässä käytetään päätteen lisäksi usein prepositioita (esim. *Venäjältä* – ?? ?????). Venäjänkielisen tekstin sanamäärän suuruuteen vaikuttaa myös se, että venäjässä ilmaistaan usein kahdella tai useammalla sanalla käsitteitä, jotka suomessa ilmaistaan yhdyssanalla (esim. *neuvottelupöytäkirja* – ????????? ??????????, *erityistili* – ????????????? ????). Tilanne voi olla myös päinvastainen, mutta tällaisia tapauksia esiintyy harvemmin (esim. *sanoa irti* – ????????????? ?).

Termien osuus kaikista sanoista on suomenkielisessä tekstissä 52 % ja venäjänkielisissä 48 %. Ryhmään 1 (sopimukseen kiinteästi liittyvät termit) kuuluu tyypeistä 30 % ja termien kokonaismäärästä 35 %, ryhmään 2 (hallintoelimet, organisaatiot ym.) 8 % ja 6 %, ryhmään 3 (sopimuksen aiheeseen tai aiheisiin liittyvät termit) 51 % ja 47 %, ryhmään 4 (maat, hallinnolliset alueet, kaupungit, maantieteelliset paikat ym.) 6 % ja 9 % ja ryhmään 5 (muut termit) 5 % ja 3 %.

Suomen- ja venäjänkielisten termien jakautuminen osien määrän mukaan on esitetty taulukossa 4. Taulukosta näkee, että yksiosaisien termien määrä on suomenkielisessä tekstissä huomattavasti suurempi kuin venäjänkielisessä. Vastavasti suomenkielisten kaksiosaisien termien osuus on pienempi kuin venäjänkielisten. Pääasiallinen syy tähän on käsitteen ilmaisu suomessa yhdyssanana ja venäjässä kahdella tai useammalla erillisellä sanalla.

Taulukko 4. Suomen- ja venäjänkielisten termien jakautuminen osien määrän mukaan.

		1-osaiset	2-osaiset	3-osaiset	Useampi-osaiset
Suomenkieliset	Tyypit	73 %	18 %	6 %	3 %
	Kokonaismäärä	73 %	16 %	8 %	2 %
Venäjänkieliset	Tyypit	53 %	35 %	8 %	5 %
	Kokonaismäärä	57 %	32 %	5 %	6 %

Taulukossa 5 on kuvattu yksi-, kaksi- ja kolmiosaisien termien osuus sarakeloluokittain. Yksiosaisien termien osalta on havaittavissa selvä substantiivipainotteisuus sekä suomen- että venäjänkielisessä termistössä. Venäjässä substantiivien osuus on kuitenkin selvästi suurempi. Vastaavasti suomenkielisessä termistössä verbien osuus on selvästi suurempi. Tähän vaikuttaa muun muassa se, että jotkut termit, jotka on suomenkielisessä tekstissä ilmaistu verbillä, on venäjänkielisessä tekstissä ilmaistu esimerkiksi substantiivilla (ks. esim. 3) tai gerundilla, jolloin lauseen rakennekin on usein hyvin erilainen suomeksi ja venäjäksi.

- (3) -- laativat asiasta vastaavan sopimuksen sekä allekirjoittavat sen.
 -- ??????? ?????????????? ?????????????????? ?????? ??????????????
 ?????????????? ? ??? ?????? ????.

Kaksiosaisien termien kohdalla suomen- ja venäjänkielisen termistön tyyppien osuudet eivät eroa toisistaan merkittävästi. Termien kokonaismäärää tarkasteltaessa substantiivi + substantiivi -rakenteiden osuus on selvästi suurempi suomenkielisessä termistössä, ja adjektiivi + substantiivi -rakenteiden osuus on suurempi venäjänkielisessä termistössä. Erot selittyvät osittain sillä, että tekstissä usein esiintyvät *Suomen tasavalta* ja *Venäjän federaatio* (? ?????????????? ?????????????? ja ?????????????? ? ??????????) ovat suomeksi substantiivi + substantiivi -rakenteisia ja venäjäksi adjektiivi + substantiivi -rakenteisia.

Kolmiosaisia termejä tarkasteltaessa on huomioitava, että niiden pienen määrän takia yksittäinen termi vaikuttaa kokonaistuloksiin huomattavasti enemmän kuin esimerkiksi yksiosaisia termejä tarkasteltaessa. Täten osuuksien erot on selitettävissä yksittäisillä termeillä sekä niiden esiintymistiheydellä. Esimerkiksi määri-

Vaikka olen antanut vain yhden esimerkin suomen- ja venäjänkielisten termistöjen eroista, antaa se kuitenkin selvän kuvan siitä, että erojen syyt selittyvät pitkälti eroilla sanan- ja lauseenmuodostuksessa sekä kielten muilla rakenteellisilla eroilla, jotka johtunevat ennen kaikkea siitä, että suomi ja venäjä kuuluvat eri kieliryhmiin.

6 JOHDONMUKAISUUS VALTIOSOPIMUSTEN TERMIEN KÄYTÖSSÄ

Wienin yleissopimuksessa käsitellään jonkin verran sopimusten tulkintaa. Mikäli todistusvoimaisten tekstien vertailu osoittaa merkityseron, jota esimerkiksi muu konteksti (mukaan lukien kaikki sopimukseen liittyvät asiakirjat) ei poista, tulee hyväksyä se merkitys, joka on parhaiten sopusoinnussa muun tekstin kanssa. Lisäksi on huomioitava valtiosopimuksen tarkoitus ja päämäärä. Sopimusten ja niiden käännösten laatijoiden on siis pyrittävä kiinnittämään erittäin tarkasti huomiota merkityserojen välttämiseen.

Tärkeä asia väärinymmärrysten välttämiseksi on käyttää termejä johdonmukaisesti. Tämä koskee sekä sopimuksen laatimista, että tekstin kääntämistä. Jos tiettyä termiä käytetään tietyistä käsitteistä jossakin sopimuksessa, tulisi kyseistä termiä käyttää samasta käsitteestä myös muissa sopimuksissa, varsinkin, jos aiempi sopimus liittyy myöhempään.

Termien käytön johdonmukaisuutta olen tutkinut Tampereen yliopiston sopimuskorpuksen avulla. Kyseinen paralleelikorpus sisältää kaikkiaan 204 tekstiä. Suomeksi ja venäjäksi tekstejä on kummallakin kielellä 18. Vuosilta 1920, 1921 ja 1944 on yksi sopimus kullakin, ja loput ovat vuosilta 1980–2004. Osa sopimuksista on monenvälisiä. Lisäksi olen tutkinut termien käytön johdonmukaisuutta irrallisten (lähteenä esim. Finlex) sopimusten valossa.

Olen tarkastellut, millaisia vastineita suomenkielisille termeille on valittu venäjänkielisissä teksteissä ja millaisia vastineita venäjänkielisille termeille suomenkielisissä teksteissä. 57 %:lla suomenkielisistä termeistä on aineistossa vain yksi venäjänkielinen vastine. Venäjänkielisistä termeistä sen sijaan jopa 81 %:lle on annettu vain yksi suomenkielinen vastine. Laskelmissa on huomioitu vain termit, jotka esiintyvät teksteissä useammin kuin kerran. Hapaxien huomioiminen kasvat-taisi merkittävästi täysin johdonmukaisesti käytettyjen termien osuutta etenkin sopimuksen aiheeseen liittyvien termien osalta.

On kuitenkin tärkeää määritellä, mikä on epäjohdonmukaisuutta ja mikä ei. Tähän kysymykseen paneudutaan seuraavissa alaluvuissa, joissa tarkastellaan epäjohdonmukaisuuksien syitä.

6.1 Kontekstista johtuva epäjohdonmukaisuus

Johdonmukaisuutta voi tutkia sekä katsomalla jonkin tietyn termin vastineet huomioimatta kontekstia tai huomioimalla konteksti niin, että pitää termiä johdonmukaisesti käytettynä vain silloin, kun kontekstit ovat samantyyppiset. Termi voi esimerkiksi olla toisessa kielessä yksimerkityksinen ja toisessa monimerkityksinen, tai termi voi olla molemmissa kielissä monimerkityksinen, mutta merkitykset eivät välttämättä ole samoja. Korpus antaa muun muassa seuraavia esimerkkejä monimerkityksisen *yhteisön* vastineista venäjänkielisissä teksteissä (kursivoinnit omia):

- (4) Niiden valtioiden tai *yhteisöjen* osalta, jotka ratifioivat sopimuksen tai liittyvät siihen – –
??? ?????? ?????????? ??? ??????? ?????, ?????????? ? ?-
?? ?????????? ?????? ??? ???? ?????????????????? ? ??? – –
- (5) Neuvoston päätöksestä tulee ilmoittaa kaikille valtioille ja muille *yhteisöille*, jotka ovat tai joilla on oikeus tulla tämän yleissopimuksen sopimuspuoliksi, sekä toimikunnalle ja lautakunnalle.
???????????? ? ?????? ?????? ?????????????? ??? ??????????-
?? ? ?????? ??????????????, ?????? ?????? ?? ?????????? ?-
????????? ?????????? ? ??????? ?????? ?????? ?????? ?????????,
????????? ? ?????????.
- (6) – – katsovat, että tällaiset teot koskettavat vakavasti koko kansainvälistä *yhteisöä*
?????????, ?? ?????????? ??? ?????? ??? ?????????? ??????????
????????????????? ?????? ? ?????????????????? ????????????

- (7) – – tunnistettavissa olevaan ryhmään tai yhteisöön kohdistuva vaino poliittisen mielipiteen, rodun, kansallisuuden, etnisen alkuperän, kulttuurin tai uskonnon perusteella tai sukupuolen perusteella – –
 – – ?????????????? ?????? ?????????????????????? ?????? ??? ??? -
 ??? ? ?? ??????????????, ????????, ??????????????, ???????????,
 ????????????, ??????????????, ??????????? – –
- (8) yhteisöjen tulovero
 ?????????????????????????????? ??????

Esimerkissä (4) on kyse valtiosopimuksesta, joten siihen liittyvän yhteisön on oltava oikeussubjekti, kansainvälisen oikeuden toimija (????????? ?????? ‘oikeussubjekti’). Sama koskee esimerkkiä (5). Esimerkissä (5) on tosin katsottu, että ?????????????? (‘organisaatio, järjestö’) on riittävä ilmaus, sillä heti perässä mainitaan, että yhteisöllä on oltava oikeus olla sopimuksen osapuoli. Esimerkissä (6) ??? ?????????????? ?????? ??? ?? (‘kansainvälinen yhteisö’) on vakiintunut termi, jonka sisältö on kuitenkin hieman epämääräinen. Yleisesti se voitaisiin määrittää kaikiksi niiksi valtioiksi, jotka osallistuvat aiheesta koskevaan keskusteluun, eli tässä kontekstissa kyse olisi YK:n jäsenvaltioista (Nina Isolahti, henkilökohtainen tiedonanto 21.3.2007). Esimerkissä (7) yhteisöllä tarkoitetaan ryhmää, joka muodostetaan jollakin perusteella, eli sillä on päällekkäistä merkitystä *ryhmä*-sanansa kanssa (venäjänkielisessä tekstissä on käytetty sanaa ?????????? ‘yhteisyys’). Esimerkki (8) on osa tuloveroja koskevaa luetteloa. Kyse on verotuslalla vakiintuneesta termistä, joka venäjässä on muodostettu adjektiivia ?????????????????? (substantiivista ?????????????? ‘korporaatio’) käyttäen. Siinä yhteisöllä tarkoitetaan tuloverolain (1535/1992) mukaan muun muassa valtiota tai sen laitosta, kuntaa tai kuntayhtymää, seurakuntaa tai muuta uskonnollista yhdyskuntaa, osakeyhtiötä, osuuskuntaa, säätiötä, laitoksia, sijoitusrahastoa ja ulkomaista kuolinpesää.

Sopimukseen kiinteästi liittyvien suomenkielisten termien vastineiden käytön epäjohtonmukaisuudesta 22 % johtuu kontekstista. Sopimuksen aiheeseen liittyvien termien osalta luku on 55 %. Kun tarkastellaan venäjänkielisten termien suomenkielisiä vastineita, vastaavat luvut ovat 6 % ja 75 %.

On kuitenkin huomioitava, että koska epäjohtonmukaisuutta ilmenee vähemmän tarkasteltaessa venäjänkielisten termien suomenkielisiä vastineita, epäjohtonmukaisuus yhden venäjänkielisen termin vastineiden käytössä vaikuttaa koko-

naisosuuteen huomattavasti enemmän kuin epäjohtonmukaisuus yhden suomenkielisen termin vastineiden käytössä. Jos tarkastellaan kontekstista johtuvan epäjohtonmukaisuuden jakautumista ryhmittäin, on suomenkielisiä termejä lähtökohdaksi pidettäessä sopimukseen kiinteästi liittyvien termien osuus 17 % ja sopimuksen aiheeseen liittyvien termien osuus 77 %. Venäjänkielisiä termejä lähtökohdaksi pidettäessä vastaavat luvut ovat 14 % ja 85 %.

Kun tarkastellaan termien käyttöä koko aineiston sijaan samantapaisissa konteksteissa, teksteissä esiintyvä epäjohtonmukaisuus on huomattavasti vähäisempää. Tällöin voidaan sanoa, että vain 25 %:lla suomalaisista termeistä on useita venäjänkielisiä vastineita. Venäjänkielisistä termeistä puolestaan 11 %:lla on useita suomenkielisiä vastineita. Laskelmista on jätetty nyt huomioimatta termit, jotka esiintyvät tietyntyyppisissä kontekstissa vain kerran.

6.2 Useista vastinevaihtoehdoista johtuva epäjohtonmukaisuus

Monin paikoin termien käytön epäjohtonmukaisuus johtuu siitä, että asia voidaan ilmaista yhtä pätevästi usealla termillä. Venäjänkielisissä teksteissä tällainen epäjohtonmukaisuus on usein huomattavasti runsaampaa kuin suomenkielisissä. Sopimukseen kiinteästi liittyvistä epäjohtonmukaisesti käytetyistä suomenkielisistä termeistä 51 %:lla on useampi kuin yksi useasta vastinevaihtoehdosta johtuva venäjänkielinen vastine, sopimuksen aiheeseen liittyvistä termeistä 32 %:lla. Tarkasteltaessa venäjänkielisten termien suomenkielisiä vastineita, vastaavat luvut ovat 47 % ja 24 %. Jos tarkastellaan useasta ilmaisutavasta johtuvan epäjohtonmukaisuuden jakautumista ryhmittäin, on suomenkielisiä termejä lähtökohdaksi pidettäessä sopimukseen kiinteästi liittyvien termien osuus 29 % ja sopimuksen aiheeseen liittyvien termien osuus 43 %. Venäjänkielisiä termejä lähtökohdaksi pidettäessä vastaavat luvut ovat 54 % ja 15 %.

Esimerkiksi *irtisanoa* on ilmaistu venäjäksi kahdella tavalla: ?????????????? ja ?????? ??????????. Kun suomalaisissa teksteissä vaihtelevat sanat *sopimus-*

puoli ja *osapuoli*, venäjänkielisissä teksteissä vaihtoehtoina ovat muun muassa ??????, ????????? ??-???????? ja ????????? ??-?????????. Suomenkielistä termeistä *sopimuspuolta* voidaan pitää redundanttina alakäsitteenä, sillä sopimuksen osapuolet ovat sopimuksessa aina *sopimuspuolia*. Venäläisistä termeistä puolestaan ?????? on yläkäsite.

Epäjohdonmukaisuuksia syntyy myös jonkin verran silloin kun sana voidaan kirjoittaa kahdella tapaa: *rajanylityspaikka* tai *rajan ylityspaikka*, ????? ? ?-? ????? ?? tai ?????? ??????????. Sanojen kirjoittaminen yhteen on merkki leksikalisoitumisesta ja termittymisestä. Tällöin kahdesta sanasta, kahden sanan syntagmasta tulee yksi sana, lekseemi. (Hannu Tommola, henkilökohtainen tiedonanto 21.3.2007, 11.4.2007.) Useasta kirjoitustavasta johtuva epäjohdonmukaisuus on kuitenkin melko vähäistä.

Ison ja pienen alkukirjaimen käytön vaihtelua en ole huomionnut tässä epäjohdonmukaisuudeksi, sillä siihen on saattanut vaikuttaa esimerkiksi se, että jonkin sana on tehty termiksi määritelmällä, ja samalla on päätetty käyttää kyseistä termiä tekstissä aina isolla alkukirjaimella.

6.3 Muut epäjohdonmukaisuuden syyt

Epäjohdonmukaisuutta esiintyy myös siksi, että esimerkiksi johonkin sopimuksen osaan voi viitata suomessa ja venäjässä eri tavoin. Kun suomenkielisessä tekstissä on *1 artiklan 2 kappaleen b kohdassa*, on venäjänkielisessä tekstissä vastaavassa kohdassa ? ????? ? 2 ” ?” ?????? 1. *Kappale*-sana on siis jätetty venäjänkielisestä versiosta kokonaan pois. On myös huomionarvoista, että suomenkielisissä teksteissä *kappaletta* ja *kohtaa* on käytetty usein synonyymeinä (venäjänkielisessä tekstissä tällöin ?????). On myös mahdollista, että jokin termi on korvattu toisenkielisessä tekstissä esimerkiksi pronomiinilla (*hankkeiden arvosta* – ?? ?? ?? ??-?????).

Epäjohdonmukaisuuteen vaikuttaa myös lyhenteiden käyttö. Monissa teksteissä esimerkiksi *artikla* ja ??????-sanoja sekä niiden lyhenteitä on käytetty sekaisin, ilman mitään sääntöjä.

Kun tarkastellaan eri aikakausien sopimuksia, termien käytön epä johdonmukaisuuteen voivat vaikuttaa myös historialliset tekijät. Esimerkiksi Suomen itsenäisyyden alkuaikoina *Helsingin* venäjänkielinen vastine oli sopimuksissa ?????-????????, eikä ??????????. Tämänkaltaista epä johdonmukaisuutta esiintyi aineistossa vain venäjänkielisissä termeissä.

Epä johdonmukaisuuteen voivat vaikuttaa myös kirjoitusvirheet, mutta ne ovat aineiston teksteissä erittäin harvinaisia.

Kun pidetään lähtökohtana suomenkielisiä termejä ja niiden venäjänkielisiä vastineita, tässä luvussa esitetyn kaltaisten syiden osuus epä johdonmukaisuudesta on 27 % sopimukseen kiinteästi liittyvistä termeistä ja 14 % sopimuksen aiheeseen liittyvistä termeistä. Jos lähtökohtana pidetään venäjänkielisiä termejä, vastaavat luvut ovat 47 % ja 1 %.

6.4 Yhteenveto

Yleisesti ottaen termejä on käytetty sopimuksissa varsin johdonmukaisesti. Epä johdonmukaisuutta esiintyy lähinnä sopimukseen kiinteästi liittyvien termien (ryhmä1) sekä sopimuksen aiheeseen liittyvien termien (ryhmä 3) kohdalla. Epä johdonmukaisuuteen on kolme pääasiallista syytä: konteksti, se, että sama käsite voidaan ilmaista useammalla termillä sekä se, että termi on korvattu toisessa kielessä pronomiinilla tai jollakin muulla ilmauksella.

Ryhmiiin 2 (hallintoelimet, organisaatiot ym.) ja 4 (maat, hallinnolliset alueet, kaupungit, maantieteelliset paikat ym.) kuuluvia termejä on käytetty erittäin johdonmukaisesti. Epä johdonmukaisuuden syitä ovat esimerkiksi historialliset tekijät tai termin korvaaminen muulla ilmaisulla.

Taulukkoon 6 on koottu termien käytön epä johdonmukaisuuden jakautuminen ryhmien ja epä johdonmukaisuuden syyn perusteella:

Taulukko 6. Epäjohdonmukaisuuden jakautuminen ryhmien ja syiden mukaan.

6.a. Suomenkielisten termien venäjänkielisten vastineiden käytön epäjohdonmukaisuus (%):

	Ryhmä 1	Ryhmä 2	Ryhmä 3	Ryhmä 4	Ryhmä 5
Konteksti	7 %	0	30 %	0	3 %
Useampi vastinevaihtoehto	16 %	2 %	17 %	3 %	3 %
Muut	8 %	<1 %	7 %	3 %	<1 %

6.b. Venäjänkielisten termien suomenkielisten vastineiden käytön epäjohdonmukaisuus (%):

	Ryhmä 1	Ryhmä 2	Ryhmä 3	Ryhmä 4	Ryhmä 5
Konteksti	4 %	0	21 %	0	<1 %
Useampi vastinevaihtoehto	25 %	7 %	7 %	7 %	7 %
Muut	25 %	<1 %	<1 %	<1 %	<1 %

Aineistooni kuuluvien termien käytössä esiintyvä epäjohdonmukaisuus ei mielestäni yleisesti ottaen vaikeuta sopimusten tulkintaa lukuun ottamatta joitakin yksittäisiä tapauksia. Jos tulkinnasta syntyy epäselvyyksiä, syynä on pikemminkin asioiden esitystapa, jolloin ongelma liittyy pääasiassa tekstin laatimiseen. Joko tekstiin on valittu monimerkityksisiä termejä, vaikka niitä olisikin sitten käytetty johdonmukaisesti tai erikielisiin teksteihin valitut termit ja muut ilmaukset eivät ole täysin vastaavia.

7 LOPUKSI

Olen tässä työssä kurkistanut pieneen, mutta oleelliseen osaan valtiosopimuksia: termeihin ja niiden käytön johdonmukaisuuteen. Olen luonut yleiskatsauksen termin määritelmiin ja termejä koskeviin näkemyksiin. Koska termin määritelmästä päästään tuskin koskaan yksimielisyyteen, keskustelua aiheesta on odotettavissa jatkossakin. Keskusteluun vaikuttavat pitkälti varmasti myös käyttäjien tarpeet: mikä tieto termistä ja terminologiasta on oleellista kenellekin¹⁵.

Termien osuus sopimuksissa on suuri (keskiarvo 44 %). Tämä johtuu siitä, että sopimuksissa on pyrittävä ilmaisemaan asiat mahdollisimman täsmällisesti ja yksiselitteisesti. Tähän on pyritty muun muassa määrittelemällä termejä, sekä käyttämällä termejä mahdollisimman johdonmukaisesti. Suurin osa käytetyistä termeistä liittyy sopimuksen aiheeseen tai suoraan sopimukseen. Suurin osa termeistä on yksiosaisia, mutta suomenkielisessä termistössä yksiosaisen termien osuus on usein selvästi suurempi kuin venäjänkielisessä termistössä. Tämä johtuu etenkin siitä, että suomessa monet yhdyssanalla ilmaistut käsitteet ilmaistaan venäjässä kahdella tai useammalla erillisellä sanalla. Substantiivipainotteisuus on selvä kummassakin kielessä.

Termien käytössä esiintyy epäjohdonmukaisuutta sekä kielten sisällä että tarkasteltaessa termin vastineita toisessa kielessä. Kieltenvälisen epäjohdonmukaisuuden syitä ovat etenkin konteksti sekä termin korvaaminen pronomiinilla tai muulla ilmaisulla. Sekä kieltensisäiseen että -väliseen johdonmukaisuuteen vaikuttavat esimerkiksi useampi vastinevaihtoehto, historialliset tekijät sekä lyhenteiden käyttö.

Tutkittavaa löytyy vielä paljon sekä termeihin että valtiosopimukseen liittyen. Olisi esimerkiksi mielenkiintoista tutkia valtiosopimustekstejä sekä niiden luonnoksia jo sopimusten laatimisvaiheessa, eikä vain lopullisia versioita. Täten voisi saada paremman kuvan siitä, millaiset termit tai ilmaisut todella tuottavat eniten hankaluuksia ja miten tiettyihin ratkaisuihin päädytään. Valtiosopimuksia voisi tutkia myös muun muassa reaalioiden kannalta. Onko reaaliat onnistuttu ilmaise-

¹⁵ Ks. esim. Sager (1979)

maan kummallakin kielellä niin, ettei tulkintaerimielisyyksiä pitäisi syntyä? Miten reaaliazoista selviydytään silloin, kun kyse on monenvälisistä sopimuksista? Ene m-
m-än oikeustieteen ja oikeuslingvistiikan puolelle menisi jo tutkimus kansainvälis-
ten sopimusten erilaisista tulkintamahdollisuuksista. Aineistooni kuuluvissa sopi-
muksissa oli mielestäni joitakin tulkinnan kannalta kyseenalaisia kohtia, mutta eri
asia on, että ovatko nämä kohdat sellaisia, joista kiistely tuottaisi hyötyä jommal-
lekummalle osapuolelle.

Valtiosopimuksia voisi tutkia myös niiden ymmärrettävyyden kannalta. Tällai-
sia tutkimuksia onkin tehty jonkin verran. On tutkittu, onko teksteissä paljon vie-
raita rakenteita tai ilmauksia, jotka vaikeuttavat ymmärtämistä. Mistä vieraus joh-
tuu ja miten sen saisi häivytettyä? Tarvitseeko sitä edes häivyttää? Lainoppineet
vaativat luonnollisestikin tarkkaa ja yksimerkityksistä tekstiä, mutta monet muut
lukijat saattavat painottaa selkeyttä. Tämä voi olla tärkeää etenkin sopimuksissa,
jotka koskevat ihmisiä yleensä, esimerkiksi ihmisoikeussopimuksissa.

Joitakin valtiosopimuksiin liittyviä tutkimuksia onkin tulossa. Esimerkiksi
Tampereen yliopistossa Svetlana Probirskaja-Turunen tutkii valtasuhteiden ilme-
nemistä sopimuksissa. Käynnissä on myös sopimustekstejä aineistona käyttävä
tutkimus, johon osallistuu edustajia Tampereen yliopiston informaatiotutkimuksen
laitokselta, tietojenkäsittelytieteiden laitokselta sekä kieli- ja käänntietieteiden
laitokselta (ns. LeLaX-projekti, johtajana prof. Jaana Kekäläinen). Tutkimuksen
tarkoitus on auttaa ratkaisemaan kääntäjien ja oikeustekstien tarkastelijoiden on-
gelmiä yhdistämällä tiedonhaun, tietokannan hallinnan ja kielitieteen metodeja.

Vaikka usein tutkitaankin nimenomaan termeihin liittyviä ongelmia, ovat kää-
ntäjät todenneet, että monet ongelmat liittyvät paitsi joihinkin tiettyihin jatkuvasti
toistuviin termeihin, usein myös tavallisiin sanoihin. Tällaisia ovat esimerkiksi
velvoitetta ilmaisevat sanat *on määrä tehdä, aiotaan tehdä, pitää tehdä, tulee teh-
dä, edellyttää, ottaa huomioon, säilyttää, turvata, välttämätön, pakollinen* ja *tar-
peellinen*. Venäjän *porjadok, sistema, uslovije, položeniye, rasporjaženiye, za-
daniye, objazatelstvo* ja *objazannost* eivät myöskään ole aina helppoja käännettä-
viä. Usein tarvitaan kääntäjän ja juristin yhteistyötä. Ongelmallisena kääntäjät
pitävät lisäksi sopimuksen rakennetta. Suomalaiset suosivat selkeää ja lyhyttä
rakennetta, jossa ei ole raskaita ilmauksia, kun taas venäläinen sopimusteksti on

usein pitempi ja monisanaisempi. Myös venäjän samoja termejä toistavat rakenteet aiheuttavat monimutkaisuutta ja raskautta. (Riihimäki 2006.)

Joskus on jopa oletettu, että esperanto korvaisi kymmenet länsimaiset kielet, mikä vähentäisi kääntämisen tarvetta länsimaissa (Reynolds 1986: 551). Nykykehityksen valossa tämä vaikuttaa kuitenkin hyvin epätodennäköiseltä. Esimerkiksi englannin vaikutus sopimuskielenä saattaa kasvaa, mutta kansallisten kielten asema virallisten asiakirjojen laadinnassa on vahva. Uskonkin, että kääntämisen tarve vain lisääntyy kansainvälistymisen myötä. Kansainvälisiä sopimuksia solmitaan varmasti jatkossakin runsaasti. Täten kääntäjille on edelleen työtä tiedossa ja kääntämisen ja sopimusten sekä muiden oikeustekstien tutkimukselle tarvetta jatkossakin.

LÄHTEET

- Aarnio, Aulis 1989. *Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja*. Helsinki: WSOY.
- Ahmad, Khurshid & Rogers, Margaret 1997. Corpus Linguistics and Terminology Extraction. Teoksessa: Wright, Sue Ellen & Budin, Gerhard (toim.) 1997b, 725–760.
- Baayen, R. Harald 1996. The effects of lexical specialization on the growth curve of the vocabulary. *Computational Linguistics* 22 (4), 454–480.
- Bernardini, Silvia; Stewart, Dominic & Zanettin, Federico 2003. *Corpora in translator Education*. Manchester, Uk & Norhampton MA: St. Jerome Publishing.
- Bernardini, Silvia; Stewart, Dominic & Zanettin, Federico 2003. Corpora in translator Education: An Introduction. Teoksessa: Bernardini, Silvia; Stewart, Dominic & Zanettin, Federico 2003, 1–13.
- Bhatia, V. K. 1983. *Applied Discourse Analysis of English Legislative Writing*. Birmingham: Language Studies Unit, University of Aston.
- BJuS = ??????? ????????????? ?????????/ ??? ??? . ? . ?????????, ? . ? . ?????-????, ? . ? . ????????? . ? ? : ?????? -? , 1998.
- Bowker, Lynne & Pearson, Jennifer 2002. *Working with specialized language: A practical guide to using corpora*. London: Routledge.
- Crystal, David 1987. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- de Bessé, Bruno (käänt. Sager, Juan C.) 1997. Terminological Definitions. Teoksessa: Wright, Sue Ellen & Budin, Gerhard (toim.) 1997, 63–74.
- De Groot, Gerard-René & Rayar, Louise 1995. Bilingual legal dictionaries: criteria for assessment. Teoksessa: *Translation and meaning, Part 3: Proceedings of the Maastricht session of the 2nd international Maastricht-Lódz Duo Colloquium on "Translation and meaning", held in Maastricht, The Netherlands, 19-22 April 1995*. Maastricht: Hogeschool Maastricht, School of Translation and Interpreting, 204–211.
- Dubuc, Robert & Lauriston, Andy 1997. Terms and Contexts. Teoksessa: Wright, Sue Ellen & Budin, Gerhard (toim.). 1997a, 80–87.
- EJuS = ????????????????????? ????????????? ????????? / ??? ??? . ??? . ? . ?????-???? . – 2-? ??? . – ? : ?????? -? , 1998.
- Encyclopædia Iuridica Fennica V: Julkisoikeus* 1997. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Encyclopædia Iuridica Fennica VI: Kansainväliset suhteet* 1998. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Encyclopædia Iuridica Fennica VII: Oikeuden yleistiheet* 1999. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Eriksson, Lars D. 1999. Oikeuden polyfonia. Teoksessa: Jyränki, Antero (toim.) 1999, 35–41.
- Fujikawa, Masanobu & Ishikawa, Tetsuya 1987. Topics for "Terminology and Machine Readable Dictionaries in Japan". Teoksessa: Czap, Hans &

- Galinski, Christian (toim.). *Terminology and knowledge engineering*. Frankfurt: INDEKS Verlag, 85–122.
- Galdia, Marcus (muokaten käänt. Heikki E. S. Mattila) 2003. Juridisten tekstien kääntäminen erityisesti suomalais-saksalaisen vertailun näkökulmasta. *Lakimies* 101 (1), 3-22.
- Ginman, Mariam 1983. *En modell för journalisternas informationsanskaffning; relationen mellan informationsflöde och –substans inom olika informationsprocesser i samhället*. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis. Ser. A, vol 154.
- Gubajeva 2004 = ??????? ? . ? . ???? ? ??????. ?????????? ?????????? ??????? ? ?????????????????? ?????????????? ?????????? ? . ?????, ? ????? 2004.
- Gutteridge, Harold C. 1949/1971. *Comparative Law: An Introduction to the Comparative Method of Legal Study & Research*. Glashütten im Taunus: Verlag Detlev Auvermann KG.
- Haarala, Risto 1981. *Sanastotyön opas*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Halliday, M. A. K. & Hasan, Ruqaiya 1984/1990. *Language, context and text: aspects of language in a social-semiotic perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Halliday, M. A. K., McIntosh, Angus & Stevens, Peter 1964. *The linguistic Sciences and Language Teaching*. London: Longmans, Green and co LTD.
- Heikkinen, Vesa (toim.) 2002. *Virkapukuinen kieli*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Henttula, Juhani 1997. Lahjavero. Teoksessa: *Encyclopædia Iuridica Fennica V: Julkisoikeus* 1997: 527–529.
- Hiidenmaa, Pirjo 1998. Hallinnon kieli näkyy. *Kielikello* 4/1998, 7-9.
- Hiidenmaa, Pirjo 2000. *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus.
- House, Juliane 1977. *A model for translation quality assessment*. Tübingen: Gunter Narr.
- Iisa, Katariina & Piehl, Aino 1992. *Virkakielestä kaikkien kieleen*. Helsinki: VAPK-kustannus.
- ISO/R 1087 1969. *Vocabulary of terminology*. International Organization for Standardization
- Jantunen, Harri Jarmo 2004. *Synonymia ja käännessuomi. Korpusnäkökulma samamerkityksisyyden kontekstuaalisuuteen ja käännesskielen leksikaalisiin erityispiirteisiin*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Jyränki, Antero (toim.) 1999. *Oikeuden kielet. Oikeus ja oikeudellinen ajattelu monikielisessä maailmassa*. Turku: Turun yliopisto.
- Kageura, Kyo 1997. *Multifaceted / Multidimensional Concept Systems*. Teoksessa: Wright, Sue Ellen & Budin, Gerhard (toim.) 1997a, 119–132.
- Karapuu, Heikki 1999. Kansainvälisten yleissopimusten ja EY-säädösten autenttiset tekstit kansallisessa lainkäytössä. Teoksessa: Jyränki, Antero (toim.) 1999, 171–180.
- Kennedy, Gavin; Benson, John & McMillan John 1988. *Sopimusneuvottelut*. Jyväskylä: Gummerus.

- Kenny, Dorothy 2001. *Lexis and Creativity in Translation*. Manchester: St. Jerome.
- Kielar, Barbara Z. 1977. *Language of the law in the aspect of translation*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kogotkova 1970 = ?????????? ?. ?. ?????? ? ?????????????????????? ? ???????????-
????????????? ?????????????//????????? ??????. 1975. ? 1; ? ???? ????-
???????????? ? ?????????? ?????????????? ??????. ? ., 1970. ?. 68 ? ??.
- Koivisto, R. 1994. Vague yet precise: The language of international law. Teoksessa: *Erikoiskielet ja käännteoria. VAKKI-symposiumi XIV. Vyöri 12.–13.2.1994*. Vaasa: Vaasan yliopisto, 109–115.
- Kübler, Natalie 2003. Corpora and LSP Translation. Teoksessa: Bernardini, Silvia; Stewart, Dominic & Zanettin, Federico 2003, 25-42.
- Kujanen, Kirsti (vast. toim.) 2001. *Suuri tietosanakirja*. Helsinki: WSOY
- Laakso, Seppo 1990. *Oikeudellisesta sääntelystä ja päätöksenteosta erityisesti julkisoikeuden alalla*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Laurén, Christer & Nordman, Marianne 1987. *Från kunskapens frukt till Babelns torn*. En bok om fackspråk. Stockholm: Liber.
- Laurén, Christer 1993. *Fackspråk. Form, innehåll, function*. Lund: Studentlitteratur.
- Laviosa, Sara 1998. The English Comparable Corpus: A Resource and a Methodology. In: Bowker, Lynne, Vronin, Michael; Kenny, Dorothy & Pearson, Jennifer (eds.). *Unity in Diversity? Current Trends in Translation Studies*. Manchester: St. Jerome, 101-112.
- Le Néal, Jocelyne 1997. Multi-Volume Illustrated Terminological Dictionaries. Teoksessa: Wright, Sue Ellen & Budin, Gerhard (toim.) 1997, 645–665.
- L'vovskaja 1985 = ??????????, ?. ?. 1985. ?????????????????? ?????????? ??????????.
? ??????: ??????? ??????.
- Maia, Belinda 2003. Some Languages are more Equal than Others. Training Translators in Terminology and Information Retrieval using Comparable and Parallel Corpora. Teoksessa: Bernardini, Silvia; Stewart, Dominic & Zanettin, Federico 2003, 43-53.
- Martínez, J. 1998. La buena salud de la traducción automática al español. *Terminologie et traduction* 1/1998, 296–299.
- Martšenko 2004 = ? ?????????, ? . ?. 2004. ??????? ?????????????? ?? ? ??????: ?????-
?????: ? ??????.
- Mattila, Heikki E. S. 1998. Maaailman oikeusjärjestelmät. Teoksessa: *Encyclopædia Iuridica Fennica VI: Kansainväliset suhteet*, 618–624.
- Mattila, Heikki E. S. 1999a. Oikeuslingvistiikka. Teoksessa: *Encyclopædia Iuridica Fennica VII: Oikeuden yleistiheet* 1999, 770–775.
- Mattila, Heikki E. S. 1999b. Oikeussanakirjat. Teoksessa: *Encyclopædia Iuridica Fennica VII: Oikeuden yleistiheet* 1999, 809–815.
- Mattila, Heikki E. S. 1999c. Oikeustietosanakirjat. Teoksessa: *Encyclopædia Iuridica Fennica VII: Oikeuden yleistiheet* 1999, 918–922.
- Mattila, Heikki E. S. 1999d. Oikeusvertailun lingvistiset hankaluudet. Teoksessa: Jyränki, Antero (toim.) 1999, 107–118.
- Mattila, Heikki E. S. 2002. *Vertaileva oikeuslingvistiikka*. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.

- Moilanen, Juha-Matti. *Sopimusten tulkintaperiaatteet*. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, Yksityisoikeuden sarja B N:o 20. Turku: Turun yliopisto.
- Nevalainen, Sampo 2005. Köyhtyykö kieli käännettäessä? – Mitä taajuuslistat kertovat suomennosten sanastosta. Teoksessa: Mauranen, Anna & Jantunen, Jarmo, H. *Käännössuomeksi. Tutkimuksia suomennosten kielestä*, 139–160.
- Newmark, Peter 1993. *Paragraphs on Translation*. Clevedon, Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters.
- Nida, Eugene A. 2001. *Contexts in Translating*. Amsterdam: John Benjamins B.V.
- Nida, Eugene A. 1964. *Toward a science of translating: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Leiden: E J. Brill.
- Nurmi, Timo 2002. *Uusi suomen kielen sanakirja*. Helsinki: Valitut Palat & Gummerus Kustannus Oy.
- Nurmi, Timo; Rekiaro, Ilkka; Rekiaro, Päivi & Sorjanen, Timo 2001. *Gummeruksen suuri sivistyssanakirja*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Palmren, Sten 1996. Lakikieli monikielisessä yhteisössä. *Virittäjä* 100 (4), 570–573.
- Pearson, Jennifer 1998. *Terms in context*. Amsterdam: Benjamins
- Pelttari, A. 1998a. Valtiosopimukseen liittyminen. Teoksessa: *Encyclopædia Iuridica Fennica VI: Kansainväliset suhteet 1998*, 923–924.
- Pelttari, A. 1998b. Valtiosopimuksen allekirjoittaminen. Teoksessa: *Encyclopædia Iuridica Fennica VI: Kansainväliset suhteet 1998*, 924.
- Pelttari, A. 1998c. Valtiosopimuksen hyväksyminen. Teoksessa: *Encyclopædia Iuridica Fennica VI: Kansainväliset suhteet 1998*, 925.
- Pelttari, A. 1998d. Valtiosopimuksen ratifioiminen. Teoksessa: *Encyclopædia Iuridica Fennica VI: Kansainväliset suhteet 1998*, 925–926.
- Pelttari, A. 1998e. Valtiosopimuksen rekisteröinti. Teoksessa: *Encyclopædia Iuridica Fennica VI: Kansainväliset suhteet 1998*, 926–927.
- Pelttari, A. 1998f. Valtiosopimuksen tallettaminen. Teoksessa: *Encyclopædia Iuridica Fennica VI: Kansainväliset suhteet 1998*, 927–928.
- Pelttari, A. 1998g. Valtiosopimus. Teoksessa: *Encyclopædia Iuridica Fennica VI: Kansainväliset suhteet 1998*, 928–936.
- Piehl, Aino 2003. ”Selkeyttä vain” – EU-kieleen. *Kielikello* 4/2003, 19–22.
- Pigolkin 1990 = ? ??? ??????. ??? ????. ?. ?. ??????????. ? ? .: ? 41 ? ????. ???., 1990.
- Rajala, Pertti 2006. Eristyksestä yhteyttä kohti. 4/2006, 44-49.
- Rayar, Louise 1993. Translating law: Method of madness? Teoksessa: *International forum of legal translation 1992: proceedings*. Warsaw: Polish society of economic, legal and court translators, 62-71.
- Reformatski 1986 = ?????????????? ?. ?. ? ? ??? ? ??????????????. ? ? ??.: ?????????????? ?????????? ?????????? ? ??????????????. ? ., 1986. ? . 164.
- Reformatski 1994 = ?????????????? ?. ?. ??? ?????? ??????? ? ??????????????. Teoksessa: ? ??????? ?????????????????? ?????????????????????? ????????????

- ? ??????????????: ????? ? ??????????????. Toim. ?????????? ?. ?.
? .: ? ?????????? ????? 1994, 299-313.
- Reiss, Katharina 1976. *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text.* Kronberg/Ts: Scriptor Verlag.
- Reynolds, Thomas 1986. Comparative legal dictionaries. *American Journal of Comparative Law* 34, 551-558.
- Sager, Juan C. 1990. *A Practical Course in Terminology Processing.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Sager, Juan C. Term Formation. (1997) Teoksessa: Wright, Sue Ellen & Budin, Gerhard (toim.) 1997a, 25–41.
- Sager, Juan Carlos 1979. Training in Terminology: Needs, achievements and perspectives in the world. Teoksessa: Felber, Helmut, Lang, Friedrich & Wersig Genrot (toim.). *Terminologia als angewandte Sprachwissenschaft. Gedenkschrift für Univ.-Prof. Dr. Eugen Wüster.* München, New York, London, Paris: H. G. Saur, 149–163.
- Sajavaara, Anu 1999. Oikeuskielet Euroopan unionin toimielimissä. Teoksessa: Jyränki, Antero (toim.) 1999, 131–144.
- Šarcevic, Susan 1988. Bilingual and Multilingual Legal Dictionaries: New Standards for the Future. *Revue générale de droit* 19, 961-978.
- Šarcevic, Susan 1997. *New Approach to Legal Translation.* The Hague, London, Boston: Kluwer Law International
- Schiffirin, Deborah 1994. *Approaches to discourse.* Oxford: Blackwell.
- Shreve, Gregory M. 1997. Terminological Aspects of Text Production. Teoksessa: Wright, Sue Ellen & Budin, Gerhard (toim.) 1997b, 772–787.
- Sanastotyön käsikirja. Soveltavan terminologian periaatteet ja työmenetelmät* (1989) SFS-käsikirja 50 Toim. Tekniikan Sanastokeskus r.y. Suomen standardisoimisliitto SFS Gummerus: Jyväskylä
- Snell-Hornby, Mary 1986. Übersetzen, Sprache, Kultur (Einleitung). Teoksessa: Snell-Hornby, Mary (toim.). *Übersetzungswissenschaft – eine Neuorientierung.* Tübingen: Francke, 9-29.
- Spiridonov 1996 = ??????????? ? . ?. 1996. ?????? ?????????? ?? ? ?????? ? ?-?????
- Superanskaja 2003 = ????????????? ? . ?, ????????????? ? . ? & ?????????? ? . ?. 2003. ? ???? ??????????????: ????????? ?????????? ? ??????
- Takki, Tapio 1994. Lahja. Teoksessa: *Encyclopædia Iuridica Fennica I: Varallisuus- ja yritysoikeus*, 417–419.
- Temmerman, Rita 2000. *Towards new ways of terminology description: the sociocognitive approach.* Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Tweedie, Fiona & Baayen, Harald 1998. How variable may a constant be? Measures of lexical richness in perspective. *Computers and the Humanities* 32 (5), 323-352.
- Tyynilä, M. 1997. Säädoskieli. Teoksessa: *Encyclopædia Iuridica Fennica V: Julkisoikeus* 1997, 873–882.
- Ulrich, Heidi 1998. La mise en place du Translator's Workbench (TWB): Concurrency avec SYSTRAN et element humain. *Terminologie et traduction* 1/1998, 102-116.

- Varantola, Krista 2003. Translators and Disposable Corpora. Teoksessa: Bernardini, Silvia; Stewart, Dominic & Zanettin, Federico 2003, 55-70.
- Vihonen, Inkaliisa 1995. Säädoskielen eurokunnosta. *Kielikello* 3/1995, 13-18.
- Vihonen, Inkaliisa 1996. Monikansalliset eurokielen normit. *Virittäjä* 100 (4), 573-577.
- Vilandeberk 2005 = ??????????, ?. 2005. ???????? ? ?????? ?????????-
 ??? ? ?????????????? ?? ?????? ???????? ?????????????? ??????????????
 ? ?????? (?? ??????????? ?????????????? ???). ?????????????? ??-
 ?????????? ?? ?????????? ??????? ?????????? ?????????? ?????????????-
 ???? ????. ? -? .
- Vlasenko 1997 = ?????????? ?. ?. ???? ??????. ?????????-???????????? ?????????
 ???-??, ? ??????.
- Wright, Sue Ellen 1997. Term Selection: The Initial Phase of Terminology Management. Teoksessa: Wright, Sue Ellen & Budin, Gerhard (toim.) 1997a, 13-23.
- Wright, Sue Ellen & Budin, Gerhard (toim.) 1997a. *Handbook of Terminology Management, Vol 1: Basic Aspects of Terminology Management*. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company.
- Wright, Sue Ellen & Budin, Gerhard (toim.) 1997b. *Handbook of Terminology Management, Vol 2: Application-Oriented Terminology Management*. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company.
- Wüster, E. 1979. *Einführung in die allgemeine Terminologielehre und in die terminologische Lexikographie*. UNESCO ALSIED LSP Network.
- Yuanyuan, Shang 2003. A Holistic Theory of Context and Translation Studies. *Translation Quarterly*. 23/2003, 18-39.

Painamattomat lähteet:

- Ahlqvist, Linn 2004. *FN:s barnkonvention ur ett klarspråksperspektiv*. Magisteruppsats i engelska med inriktning på översättning. Stockholms universitet. Viitattu 28.9.2005 ja 26.8.2006
http://www.tolk.su.se/examensarbeten/Engelska/linn_ahlqvist.pdf#search=%22Ahlqvist%2C%20Linn%202004.%20barnkonvention%22
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/03/74/78/6cd4044f.pdf>
- Blatt, Achim 1998. *Translation Technology at the European Commission: Description of a Workflow*. Viitattu 1.8.2006.
http://ec.europa.eu/translation/reading/articles/pdf/1998_01_tt_blatt1.pdf
- De Groot, Gerard-René. *Language and Law*. Viitattu 9.2.2007.
<http://www.library.uu.nl/publarchief/jb/congres/01809180/15/b2.pdf>
- Howcroft, Susan Jean 1999. *English for Science and Technology: A Computer Corpus-based Analysis of English Science and Technology Texts for Application in Higher Education*. Universidade de Aveiro: Unpublished PhD Thesis.
- Ilveskallio, S. 1997. *Kääntäjä, toimeksianto ja tiedonhankinta*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, käännöstiede.

Isolahti 2005 = ????????, ???? 2005. ???????? ???????????? ??????????????
???????????? ?????????????? ???????? ? ?????????? ?????????? (?? ???-
???? ?????????? ?????????? ? ?????????? ?????????? kohtuullinen ?
????????? ?????????????????????). ?????????? ??????? ?? ??????????
?????? ??????? ?????????? ????????????. ?????????? ??????????????
????????? ?????????????? ??????? ? ?????????????????????, ???????
????????? ??????????.

Pesonen, Aila 1995. *Velvollisuuden ja pakon ilmaisukeinoista Venäjän federaation perustuslaissa. Esitelmä seminaarissa Vallan kieli – kielen valta 14.10.1995.* Helsinki.

Probirskaja-Turunen, Svetlana 2005. *Korpusvetoinen juridinen kääntäminen.* Lissensiaatintutkimus. Tampereen yliopisto, Kieli- ja käännöstieteiden laitos, Käännöstiede (venäjä).

Teubert, Wolfgang 1997. Language Resources for Language Technology. In: Tufis, Dan & Andersen, Poul (ed.). *Recent Advances in Romanian Language Technology.* Bucuresti: Editura Academiei Române. Viitattu 7.11.2006.

<http://www.racai.ro/books/awde/teubert4.html>

Tuloverolaki 1535/1992.

Valtiosopimusoikeutta koskeva Wienin yleissopimus 32–33/1980.

Valtiosopimusopas. 1 osa. Kansainvälisten sopimusten valmistelua ja voimaansaattamista koskevat ohjeet. 2003. Ulkoasiainministeriö: Oikeudellinen osasto.

Valtiosopimusten suomentaminen (10.11.1998/10.2.2005)

Varantola; Krista 2004. *The contextual turn in translating. How could dictionaries and corpora join forces to better serve the needs of translators? Esitelmä konferenssissa CULT: Corpus use and Learning to Translate.* Barcelona, January 22–24, 2004. Forthcoming.

Vilokkinen, Natasha 2002. *Kääntäjän tiedonhankinta.* Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Kieli- ja käännöstieteiden laitos.

Vehviläinen, P. 1995. *Tuhat ja yksi pulmaa. Kaunokirjallisuuden kääntäjän tiedontarpeet ja tiedonhankinta.* Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, käännöstiede.

Haastattelut:

Latva-Murto, Suvi. Kielenkääntäjä, Ulkoasiainministeriö. Sähköpostitse 3.10.2006, 6.10.2006 ja 3.11.2006.

Leppänen-Brown, Eila. Kääntäjä, Ulkoasiainministeriö. Sähköpostitse 31.10.2006, 31.10.2006 ja 3.11.2006

Paun, Maarit. Kielenkääntäjä. Ulkoasiainministeriö. Sähköpostitse 29.10.2006.

Riihimäki, Ritva. Kielenkääntäjä. Liikenne- ja viestintäministeriö. Sähköpostitse 11.10.2006

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

2) ?????? ?????? ? ????????????????????? ??????????????:

- ?????-???? 1,2–29%, ? ??????? 9%
- ??????????? 0,5–40%, ? ??????? 11%

3) ???????, ?????????? ? ?????? ??????????:

- ?????-???? 9–78%, ? ??????? 49%
- ??????????? 5–73%, ? ??????? 46%

4) ??????, ??????, ????????????????????? ?????? ? ? . ?.:

- ?????-???? 0–23%, ? ??????? 8%
- ??????????? 0–27%, ? ??????? 9%

5) ????? ??????????:

- ?????-???? 0–21%, ? ??????? 6%
- ??????????? 0–7%, ? ??????? 3%.

???????? ?????????? ?????? ?????? ??? . ? ??????? ?????????? (????? 1000
 ????) ??????? ??? ?????????, ?????????? ? ?????? ?????????? ?????? ??????????
 ??? (67%, 65%), ??? ? ?????????? (? ???? 400 ????) (34%, 35%). ???????
 ?????????? ?????????? ??, ??? ?????????? ? ???????, ??????? ?????? ??????????
 ?? ??? ??????????, ? ? ?????????? ?????????? ??? ?????? ????????? ? ??????
 ??????

71% ????????? (????-????) ??????? ?? ?????? ?????, 16% ?? ???, 10% ??
 ??? ? 2% ?????? ?? ?? ??? ?????. ?????? ??? ? ?????????????? ??????????
 ?????? ??? 72%, 16%, 10% ? 2%. ? ??????? ?????????? ??? ?????????? ?
 ?????? ?????? ?????? ?????????? 90%.

? ?????? ??????? 1 ?????????????? ?????? ?????? ?????? ?????? ??? ? ??????
 ??????????:

???????? I. ???? ??? ?????? ?????? ?? ??? ? ??? ??? ? ??????????:

1.2. ?????????? ?? ??????? ??????

	???	?????	??????	???
?????-????	83 %	4 %	10 %	3 %
???????????	89 %	3 %	6 %	2 %

1.2. ????????? ?? ????? ?????

	? ?? . + ??? .	? ??? . + ??? .	?????? + ??? .	? ???
? ???-????	35 %	36 %	16 %	13 %
? ??????????	38 %	36 %	19 %	7 %

1.2. ????????? ?? ????? ?????

	? ?? . + ??? . + ??? .	? ??? . + ??? . + ??? .	? ?? . + ????. + ??? .	? ??? . + ???- ?. + ??? .	? ???
? ???-????	71 %	23 %	3 %	3 %	1 %
? ??????????	71 %	22 %	4 %	2 %	1 %

????? ??????? ??????? ??????????? ?? ? ?????????, ?????????, ?????????? ??????????? ?????????? ? ??????????????? ?? ?? ?????? ??? ? ?????????, ?????? ??????. ??????? ????????? ?????? ????????? ??????????? ??????????? ??? ? ?????????????? ? ?????? ?????????????? ?????????? ??????.

?? ????????? ?????????? ? ????????? (?????? 49/2003) ??????????? ??- ?????????????????? ? ??????? ?????? — 953, ? ??????? ?????? — 712. ?????- ??? ?????? ?????????, ?????????, ??????????????? ? ??????? ?? ? ?????- ???, ? ?? ??? ? ? ? ??????? ?? ? ??????????? ?????????????? ?????? - ??? ?????, ? ????????? ? ????????? ?????????????? ????. ??????? ????????? ??????? ? ??????? ?? ?? ?????? ?????????????? ? ??????? ?? ?????? ?????? (?????. *neuvottelupöytäkirja – ????????? ?????????????*). ?? ?????? ?????? ?? ??, ?? ? ??????? ?????? ??? ?????????????? ????????? ??????, ? ??? ????- ??????? ?? ??????? ??????, ?? ? ??????? ??????.

???? ??????????????????? ?? ?????? ?????? ? ??????? ??????, ? ??? ?????????? ?????? ? ????????? ??????. ?????? ??????????? ??????-????? ?? ?????? ??, ??- ??????????? ??????? ???. ??? ??????????? ?????????????????? + ??????????????- ??? ?????????????? ??-????? ??????? ? ??????? ??????, ? ??? ??????????? ??- ?????????????? + ?????????????????? — ? ??????? ??????. ??????? ??????? ?????- ?????? ? ??, ?? ? ????????? ?????? ?????????????? ?? ??????? ?????????????? ?????- ??????? ? ??????????? ? ?????????, ?????????????????? ?????????? ??????????????- ??? + ??????????????????, ? ? ??????? ?? ? ? ?????????????????? ?????????? ??- ?????????????????? + ??? ?????????????? (Suomen tasavalta ? Venäjän federaatio). ?????? ??????????????? ??????? ?? ???????, ??????? ???, ?? ??????? ? ??- ??????? ??????????? ?? ??, ?? ??????????? ?? ??????? ??????. ??? ????????? ?

... Finlex

57% ... 81%

... yhteisö ...

(1) Niiden valtioiden tai yhteisöjen osalta, jotka ratifioivat sopimuksen tai liittyvät siihen – –

... – –

(2) – – katsovat, että tällaiset teot koskettavat vakavasti koko kansainvälistä yhteisöä

... – –

(3) – – tunnistettavissa olevaan ryhmään tai yhteisöön kohdistuva vaino poliittisen mielipiteen, rodun, kansallisuuden, etnisen alkuperän, kulttuurin tai uskonnon perusteella tai sukupuolen perusteella – –

... – –

(4) yhteisöjen tulovero

...

... yhteisö ... 75% ... 89%

3. ?????? 3. ?????????? ?????????????? ??????? ? ?? ??????? ? ??????????

3.a. ? ?????????????? ??????? ? ?????????????????? ??????? ????? ?? ?? ?????????? ? ??????? (%) :

	?????? 1	?????? 2	?????? 3	?????? 4	?????? 5
?????????	7 %	0	30 %	0	3 %
????????????? ????????? ????- ?? ? ??????? ?????????	16 %	2 %	17 %	3 %	3 %
???? ????????	8 %	<1 %	7 %	3 %	<1 %

3.2. ? ?????????????? ??????? ? ?????????????????? ??????? ????? ?? ?? ?????????? ? ??????? (%) :

	?????? 1	?????? 2	?????? 3	?????? 4	?????? 5
?????????	4 %	0	21 %	0	<1 %
????????????? ????????? ????- ?? ? ??????? ?????????	25 %	7 %	7 %	7 %	7 %
???? ????????	25 %	<1 %	<1 %	<1 %	<1 %

7. ????? ?????

???? ????? ?????????????? ??????? ???????, ??? ? ? ??????? ???????, ??????? ???-
 ?????, ?? ????????? ?????????? ?????? ????????? ? ?????????? ????????? ? ?????? ?-
 ??????

?????????, ??????? ? ? ?? ? ?????????????????, ??????. ?????????, ????? ?? ?-
 ????????? ?????????????? ????????? ??????? ?? ?????????????? ?? ??????? ?? ??????
 ?????? ?????? ??? ? ? ?????? ?????? ??????, ?????? ????? ? ?????????????? ?????-
 ??? ? ?????????? ? ?? ? ?????????????? ?? ??????. ?????????????? ?????? ??????
 ?? ??????, ?????????????? ??????? ?????? ?????????????? ?????????? ?????????? ???????-
 ??.

?? ?????????????? ? ?????? ??????? ?????????????????. ?? ?? ?? ? ?????? ??????-
 ??? ??, ?????????????????????? ?????? ? ?????????????????? ?????? ??????. ??????
 ?????????????? ?? ?????? ? ?????????? ?? ?????? ? ??????, ?? ?? ?????????????? ??????
 ?????????????? ?????????? ? ?? ?????????? ? ??????? ??????????